

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XXXIV

Neşir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

Misafir Editörler - Guest Editors

Mustafa S. Küçükaşçı - Cengiz Tomar

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXIV

BİR RİSÂLE, BİR TÜRBE, BİR MENKİBE: İMAM SÜYÜTİ'YE AİT RİSÂLENİN İŞİĞİNDÂ ÇİFTE SULTANLAR TÜRBESİ'NE BİR BAKIŞ

Gülgün UYAR*

Giriş

Osmanlı fethiyle birlikte İstanbul farklı bir kisveye bürünmüştü, şehir yeni idarecilerini ve sâkinlerini ağrيلayacak şekilde imara açılmıştı. Bu imar faaliyetleri içerisinde câmi, medrese, kütüphane gibi sosyal müesseselerin inşası ilk sıralarda yer almıştır. Diğer taraftan Bizans'tan tevârüs edilen, fakat o sırada mâmur durumda olmayan kilise, manastır ve küçük ibadet yerlerinin bir kısmı “şenlendirme” siyaseti gereğince padişah, devlet erkânı ve bazı nüfuzlu şahıslar tarafından câmi ve medreseye tahvil edilmiştir.¹ Bu şekilde kilise/manastır iken câmi merkezli bir külliyyeye dönüştürülen Bizans temelli Osmanlı yapısı eserlerden birisi de Koca Mustafa Paşa Câmii'dir.

Koca Mustafa Paşa Külliyesi câmi, medrese, sibyan mektebi, imâret, türbeler, hazîre, sebiller, Sünbül Sinan Dergâhı ve Zincirli Servi olarak bilinen tarihî ağacı bünyesinde barındırır. Külliyenin avlusunda yer alan türbelерden birisi de Çifte Sultanlar'a aittir. Bu makalede Çifte Sultanlar türbesi-

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı

¹ Semavi Eyice, “İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Osmanlı-Türk Mimarisindeki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, V, 8 (Eylül 1953), ss. 153-182, s. 153.

nin tarihî geçmişi ve bu türbe etrafında oluşan kültür dokusu üzerinde durulacak, ayrıca bu türbede medfun oldukları rivayet edilen Hz. Hüseyin'in iki kızının İstanbul'a gelişlerine dair İmam Süyûtî tarafından yazılmış olan Arapça bir risâlenin Türkçe tercümeleri incelenmek suretiyle söz konusu ri-sâlede nakledilen menkîbenin değerlendirmesi yapılacaktır.

Koca Mustafa Paşa Câmii ve Çifte Sultanlar Türbesi

Koca Mustafa Paşa Câmii şehrin batısında, kara surlarına yakın bir bölgede, Fatih ilçesi dâhilinde, Kocamustafapaşa, Ali Fakih Mahallesi, Koca Mustafa Paşa Caddesi/Koca Mustafa Paşa Medresesi sokağında yer almaktadır.² İstanbul'daki aynı adı taşıyan iki câmiden birisidir.³

Bugün Koca Mustafa Paşa Câmii'nin bulunduğu mevkide 1453 senesinden önce Moni tu Hagiu Andreu en ti Krisi/Krisis adında bir kızlar manastırı ve bu manastırın bir kilisesi mevcuttu.⁴ Bu manastır Bizanslılar'a Hıristiyanlığı kabul ettirdiğine inanılan havârilerden Hagios Andreas (Aya Andre)'a ithaf edilmiştir. İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte bu manastırın ilk olarak VIII. asırda bahsedildiği tesbit edilmiştir. Ayrıca burada en erken VI. asra doğru inşa edilen bir ibadet yerinin var olduğu tahmin edilmektedir. Kızlar manastırı zaman içinde tamirat görmüştür. Kilisesi ise 1284 yılında İmparator VIII. Mikhailos'un (salt. 1261-1282) yeğeni Theodora tarafından yaptırılmıştır.⁵

Fatih devrinde (1453-1481) Rum Ortodoks cemaatinin elinde bulunduğu tahmin edilen kilise, II. Bayezid döneminde Sadrazam Koca Mustafa

² Necdet İslî, *İstanbul'da Sahâbe Kabir ve Makamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara ts., s. 79; Bahâ M. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, I-IV, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, III, 797.

³ Ayvansarâyî (1201/1787), *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, s. 220.

⁴ Evliyâ Çelebi (1093/1682), *Seyahatnâme*, I-IX, haz. Yûcel Dağlı ve dgr., İstanbul 1996-, I, 165.

⁵ Eyice, "İstanbul'da...", s. 154-155, 156.

Paşa tarafından câmi-tevhidhâneye dönüştürülmüş ve eski manastır binalarının yerine de bir tekke inşa edilmiştir (1489-1491). Câmi ve tekke, farklı türde yapıların ilâvesiyle genişlemiş ve bir külliye dönüşmüştür. Koca Mustafa Paşa Câmii ve avlusunda yer alan yapılar zaman içinde çeşitli tadiyat ve tamiratlar geçirmiştir.⁶ Bu câmi aynı zamanda I. Ahmet zamanından itibaren minaresinde kandil yakılan ilk câmi olarak anılır.⁷ Külliyenin, bu bölgede Müslüman bir mahallenin doğmasını ve gelişmesini sağlayan bir mihver olduğu kabul edilir.

Koca Mustafa Paşa Câmii’nde yer alan tekkenin ilk şeyhi Çelebi Muhammed Cemâleddin’dir (v. ? 1493, 1494, 1505). Çelebi Halîfe olarak da anılan Muhammed Cemâleddin el-Halvetî, II. Bayezid’in şahzâde iken Amasya’da sohbetlerine katıldığı ve kendisinden feyz aldığı bir zâttı. II. Bayezid tahta geçtiğinde (1481) Çelebi Halîfe’yi İstanbul’a davet etmiş, Koca Mustafa Paşa da şeyhten İstanbul’da kalmasını rica ederek câmi harîmindeki hânkâhı ona tahsis etmiştir.⁸ Böylece bu tekke turuk-ı aliyyenin Hal-

⁶ Câmi ve külliyenin ayrıntılı mimari hususiyetleri ve külliyenin tarihî gelişimi için bkz. Ayvansarâyî, s. 220-222; Semavi Eyice, “Koca Mustafa Paşa Câmii ve Külliyesi”, *DIA*, XXVI, 133-136; Celâl Es’ad, *Eski İstanbul, Muhtar Hâlid Kitabhânesi*, Dersaâdet 1328, s. 171; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I-II, Türk Tarih Kurumu Yayımları, Ankara 1962, I, 92; Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bayezid Yavuz Sultan Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1983, s. 273-281; Tanman, III, 797-813; Nazif Velikâhyaoğlu (Öztürk), *Sümâiliye Tarikati ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1999. Hayli harap olan bu hayrat 1834-35 (1250) de II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiştir. Ayrıca soldaki kitabeden 1847-48 (1264) de Abdülmecid tarafından da bir tamirat yapıldığı anlaşılmaktadır. bkz. Eyice, “İstanbul’da...”, s. 155-161, 169-170. Koca Mustafa Paşa Medresesi de çeşitli tarihlerde tamir geçirmiş olmakla birlikte bunlardan XIX. yy. daki 1845, 1874, 1885, 1892 ve 1894 tarihli olanları tesbit edilebilmiştir. bkz. S. Mübâhat Kütikoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 294. Sünbül Efendi Türbesi bugünkü biçimini 1250/1834-35 tarihli II. Mahmud onarımı ve Serasker Rıza Paşa’nın (v. 1920) vefatından az önce gerçekleştirdiği onarım sonucunda almıştır. bkz. Bahâ Tanman, “Sünbül Efendi Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, 105-107, s. 107.

⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, “Kiyameti Koparacak Zincir”, Revnakoğlu Arşivi, dosya no. 36/belge no. 50; Kadircan Kaflı, “Minarelerde İlk Kandil”, Revnakoğlu Arşivi, 118/119.

⁸ Tahsin Yazıcı, “Fetihten Sonra İstanbul’da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), ss. 87-113, s. 94-95.

vetiyye şubesinin İstanbul'daki ilk pîr evi olmuştur. Çelebi Halîfe, yerine Sünbül Sinan olarak tanınan halifesi Yusuf b. Ali'yi (1465-1529) vasiyet etmiştir. Sünbül Sinan 1494 yılında meşihat seccâdesine cülûs etmiş ve otuz üç sene bu makamda bulunmuştur. Sünbüliyye aynı zamanda İstanbul'da faaliyet gösteren ilk tarîkat kabul edilir. Dolayısıyla Sünbüllî âsitânesi tekke lis-telerinde ilk sırada sayılır.⁹ Bundan sonra itibaren câmi ve tekke Koca Mustafa Paşa Tekkesi, Sünbül Efendi Hânkâhi, Sünbül Sinan Tekkesi, Sünbül Efendi Tekkesi Câmii, Sinan Baba türbesi¹⁰ olarak da anılmıştır.¹¹ Koca Mustafa Paşa Câmii, Evliyâ Çelebi tarafından Câmi-i kebîr olarak adlandırılır ve bulunduğu mahal de Zincirli Servi olarak tarif edilir.¹² Evliyâ Çelebi, farklı tarikatlara ait tekkeleri sayarken buradan Tekye-i Koca Mustafa olarak bahseder.¹³

Koca Mustafa Paşa Câmii'nin bulunduğu mekân, Abbâsî halifesi Hâ-rûn er-Reşîd veliaht iken 163 (779-780) ve 165 (781-782) yıllarda Bizans'a karşı düzenlenen ve İstanbul'a kadar ulaşan seferlerle de irtibatlandırılmıştır. Bu seferlerde İstanbul'un yarısı fethedilmiş ve İmparator Alînâ/Ilyâna/Kıral Grando Mihal ile sulh anlaşması yapılmıştır.¹⁴ Bunun üzerine halife, imparatordan sığır derisi kadar bir yer istemiş ve o zaman Kızlar manastırı/kenîsesi bulunan semtte bir kale inşa ederek geride kalan askerlerini buraya yerleş-

⁹ *Osmâni Kaynaklarına Göre İstanbul*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, s. ; İşin, "Sünbülfilik", *DİAB*, VIII, 108; Ekrem İşin, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi üzerine Bazı Notlar (15-17. Yüzyıllar)", *İstanbul Armağanı* 3, haz. Mustafa Armağan, İBB, İstanbul 1997, ss. 223-244, s. 240; Hür Mahmut Yücer, *Osmâni Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 169. Tekkenin saray nezdindeki önemi için ayrıca bkz. Ekrem İşin, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim, İstanbul 1995, s. 30.

¹⁰ Revnakoğlu Arşivi, 36/45.

¹¹ Semavi Eyice, "İstanbul'un Fethinde Bizans'ın Mimari Mirası", *VII. Eyüp Sultan Sempozyumu*, s. 20-47, s. 41, 44; Yazıcı, s. 96-97, 98; Esin Demirel İslî, *İstanbul Tekkeleri Mimarisini Eklentileri ve Restorasyonu*, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 120; İşin, "Tarikatların İstanbul'da...", s. 240; Eyice, "İstanbul'da...", s. 153-182.

¹² Evliyâ, I, 141.

¹³ Evliyâ, I, 131.

¹⁴ N. Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, XVI, 258-259.

tirmiştir. Evliyâ Çelebi'ye göre Müslümanların bu mevkideki geçmişleri Ömer b. Abdülazîz devrine kadar gitmektedir.¹⁵

Evliyâ Çelebi, buradaki tekkenin ilk olarak Fâtih döneminde inşâ edildiğini söyler. Koca Mustafa Paşa tarafından da daha sonra câmi ve imaret yapılmıştır. Ona göre tekkenin ilk şeyhi, İstanbul'daki ilk tarîkat pîri olarak zikrettiği Habîb Karamânî'nin (v. 1496) mûrîdi olan Şeyh Üveys'dir.¹⁶ Ancak Amasya'da medfun bulunan Habîb Karamânî'nin, Cemaleddin el-Halvetî'nin mûrşidi olmakla birlikte, İstanbul'a geldiği veya diğer mûrîdi Şeyh Üveys'in Koca Mustafa Paşa tekkesinin ilk şeyhi olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Koca Mustafa Paşa külliyesi içinde avlunun ortasında yer alan tarihî mekânlardan bir diğeri "Çifte Sultanlar" olarak bilinen açık türbedir.¹⁷ Etrafi kalın döküm demir ampır parmaklıklarla çevrili türbe Sünbül Sinan'ın türbesi ile Zincirli Servi arasında yer alır.¹⁸ Bu türbede medfun bulunan çifte sultanların Hz. Hüseyin'in iki kızı olduğu rivayet edilmektedir. Bu türbenin inşâ tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Burada bir türbenin varlığı ve bu türbenin Hz. Hüseyin'in iki kızına ait oluşu hususunda bilinenler menkîbele-re ve halk inanışlarına dayanmaktadır.

Süheyl Ünver, Ankara Vakıflar Arşivi'nde no:1861/2'de kayıtlı defterde sayılan türbeler arasında ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphane-

¹⁵ Evliyâ, I, 31, 131, 165; II, 88; III, 11-12; IV, 11; VII, 181-182. Hârûn er-Reşîd'in İstanbul seferi ve onun komutanı Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Seyyid Battal Gâzi'nin İstanbul'daki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Evliyâ, I, 32, 150, 201.

¹⁶ Evliyâ, I, 131, 165.

¹⁷ Türbenin mimâri özellikleri şu şekilde verilmektedir: "Yerden 55 cm. yükseklikteki köfeki bir çerçeveye üzerinde 190 cm.lik demir bir şebeke yükselir. Bu demir şebeke bütün türbe mahallini çevreler. Bu şebekenin üzerinden çıkan 16 kol türbenin üzerinde tepede üzerinde 'Hû Mâşâallah' yazan bir alemde noktalıdır. Bu esas kabirlerin mahallini dışta câmi avlusunu zemininden 125 cm. yükseklikte gâyet gösterişli ikinci bir döküm şebeke çevreler. Türbeyi çevreleyen iç demir şebeke üzerine sac plaketlere Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi'ye ta'lîkle yazdırılmış bir şiir monte edilmiştir." bkz. N. İslî, s. 79. Ayrıca bkz. Eyice-Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DİAB*, V, 33; Tanman, III, 806.

¹⁸ N. İslî, s. 79.

si'nde no:123'te kayıtlı, Hakkâkzâde Mustafa Hilmi tarafından yazılan *İstanbul ve Civarında Medfün Bulunan Bazi Ayân İsimleri* adlı mecmuada Çifte Sultanlar türbesine rastlanmamaktadır.¹⁹ Diğer taraftan Hacı İsmâîl Beyzâde Osman Bey'e ait, Dersâdet'te 1304 (1886-87) senesinde basılan *Mecmû'a-i Cevâmi*' adlı eserde yer alan "İstanbul'da Kalan Sahâbe-i Kirâm Hazerâtının İsimleri ve Türbe-i Şerifleri" başlıklı kısımda Koca Mustafa Paşa Câmii avlusunda Kerîmeynü'l-mükerremeyn-i Îmâm-ı Hüseyin ismiyle bu türbeden bahsedilmektedir.²⁰ Nuri Arlasez'e ait bir defterde 16 Receb 1305 (29 Mart 1888) tarihli bir notta bu türbeden söz edilmekte ve Îmam Süyûtî'den naklen Hz. Hüseyin'in iki kerîmesine ait olduğu kaydedilmektedir.²¹ Câbî Ömer Efendi (ö. 1814?), Hüseyin Vassâf (ö. 1929) ve Ahmed Sâfi (1851-1926) ise eserlerinde bu türbe hakkında bilgi vermektedirler. Arşiv belgelerinde ise türbenin 1264 (1848) ve 1265 (1848) tarihli tamir kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Bu durumda türbenin varlığı hakkında yazılı mîlumat 19. yy.'dan itibaren tesadüf edildiği söylenebilir.

Çifte Sultanlar türbesinin varlığına işaret eden eldeki en eski bilgi ise Îmam Süyûtî'nin Koca Mustafa Paşa Câmii'nin şerefiyyetine dair yazdığı bir risâleye atfedilmektedir. Bu risâlenin aslı henüz tesbit edilememekle beraber Türkçe tercümesi vasıtasyyla söz konusu risâlenin muhtevası hakkında bilgi edinmek mümkün hâle gelmektedir. 1505'de vefat eden Îmam Süyûtî'nin bu konuda bir risâle yazmış olması o tarihlerde bu türbenin varlığından haberdâr olduğunu gösterir.

Türbenin tarihî seyrine bakıldığında II. Mahmud zamanında (1808-1839) tamir edildiği ve bugünkü görünüşünü aldığı bilinmektedir. Kayıtlara göre II. Mahmud, Koca Mustafa Paşa Câmii'nde selamlığa çıkış Sünbül Efendi ve sair ehlullâhi ziyâret etmekteydi (1224/1809).²² Avluda dikkatini

¹⁹ A. Süheyl Ünver, *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, Ankara 1976, s. 137-142.

²⁰ İsmâîl Beyzâde, "Mecmû'a-i Cevâmi", *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, hazırl. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2003, I, 118, 119.

²¹ Nuri Arlasez, Süleymaniye Ktp., nr. 301/1-2, vr. 45a.

²² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, hazırl. Mehmet Ali Beyhan, I-II, Ankara 2003, I, 436.

çeken açık türbenin Hz. Hüseyin'in çocuklarından birinin kızına ait olduğunu ve bu hanımın Bizans'a esir düştüğüne ve burada medfun bulunduğuna dair rivayeti işten II. Mahmud 1228 (1813) senesinde buraya bir türbe yaptırırmaya niyetlenmiştir.²³ II. Mahmud bu türbe gibi İstanbul'daki diğer sahâbe makam ve merkadelerini de yenilemiştir. Devletin içinde bulunduğu malî sıkıntıya rağmen bazı câmi ve tekkelerle birlikte sahâbe türbelerini de tamir etirmesi II. Mahmud'un yeniçeriliğin kaldırılmasını müteakip askerî zaafiyete uğramak endişesiyle halk arasında teessüs eden hoşnutsuzluğu izâle etme gayreti olarak yorumlanmıştır.²⁴ II. Mahmud'un gördüğü bir rüya üzerine ve kerâmetine istinâden bu turbeyi tamir ettirdiği de söylenir.²⁵

Padişah tamir öncesi türbe hakkındaki rivayetlerin doğruluğu konusunda vak'anüyîs Hoca Âsim Efendi'den bilgi istemiştir. Âsim Efendi, Hz. Hüseyin'in zamanında Rumeli bölgesinde tarihlerin kaydettiği bir savaş olmadığını bildirerek esir edilmek suretiyle Hz. Hüseyin'in kızlarından birinin İstanbul'a getirilmiş olmasını mümkün görmez. Ancak burada medfun olan kişinin Hz. Hüseyin'in nesline mensup bir şerîf olması ihtimaline binâen yine de bu turbeyi yaptırarak hizmette bulunmasını tavsiye etmiştir (5 Receb 1228/4 Temmuz 1813). Câbî, evlâd-ı İmâm Hüseyin'in kerîmelerinden birinin burada medfun bulunduğuunu şâyi olduğunu belirtmektedir.²⁶

Türbenin etrafındaki parmaklıklar bu tamiratın hatrasıdır. Parmaklıkların üst kısmına kuşak şeklinde yerleştirilen sekiz levhadaki sekiz beyitlik şiir Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'anüyîs Seyyid Mehmed Es'ad Efendi'ye

²³ Câbî, II, 991-992.

²⁴ *Takvim-i Vekâyi'*, nr. 96, 23 Şevval 1250, s. 397; N. İslî, s. 15; Fahrûnnisa Ensari Kara, "Sahabe, Ensar ve Eyüp'te Yatan Sahabeler", VI. *Eyüpsultan Sempozyumu*, s. 28-43, İstanbul 2003, s. 35, 39; Kemal Beydilli, "Mahmud II", *DIA*, XXVII, 356.

²⁵ Tahsin Ünal, "Hz. Hüseyin'in Kızları İstanbul'da mı Gömülü?", s. 804, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risâleleri*, "Risâle 15: İstanbul'da Sahâbe Kabirleri", haz. İsmail Kara, I-V, İstanbul 1995-96, III, s. 267.

²⁶ Câbî, II, 991-992.

(1789-1848) ait olup²⁷ 1227 (1813) tarihinde Yesârîzâde Mustafa İzzet (v. 1849) tarafından ta'lîk hattıyla yazılmıştır. Şiir şu şekildedir:

*Bu meşhed kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı muhabbettir
Gubâr-i anberîni kuhl-i erbâb-ı basırettir*

*Kafes yâ Hû tehîdir sanma etrâfında bu câyin
Müşebbek âşiyân-ı tütîyân-ı bâğ-ı cennettir*

*Viren feyz ü şeref bu gûlistân-ı cennet-âsâya
İki gül-gonca-i gûlnahl-i gûlzâr-ı siyâdettir*

*Şehîd-i Kerbelâ Sultân Hüseyin'in duhterânından
İki sultân medfûn olduğu bunda rivâyettir*

*Bu câye ihtirâmi Gâzi Hân Mahmûd-ı Adlî'nin
Delîl-i yümn ü tevfîk ü saâdettir kerâmettir*

*Bu câ-yı pâki tezyîn itmeden ol kutb-ı devrâmin
Murâdi hânedân-ı Mefhar-i kevneyne hürmettir*

*O hâkân-ı kerâmet-şân ü ârif şâh-ı âgâhin
Bu hizmette muvaffak olduğu bî-rayb ü minnettir*

*Ola sad-sâl ma'mûr ü muammer taht-ı âlîde
Vûcûd-i lâzimü'l-mevcûdu Mevlâ'ya emânettir.²⁸*

Sahâbe levhasında ise “Makâm-ı Hazret-i İmâm-ı Hüseyin-i Kerremey-nü'l-Mükerremeyn” şeklinde adlandırılan türbe hakkında şu kit'a yazılıdır:

²⁷ Es'ad Efendi 1808-1819 tarihleri arasında müderrislik yapmıştır. Bu kit'aları müderris iken yazmış olmalıdır. bkz. Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, s. XXXIX.

²⁸ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 267-268. Sahhaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi başka türbelere de manzum tarihler yazdı. bkz. Es'ad Efendi, s. LXIV; Neşet Köseoğlu, “Sümbül Efendiyi Ziyaret”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, 135 (Nisan 1953), s. 11-17.

*Kerremeynü'l-Mükerremeyn
Bi-hakkı Seyyidi'l-Kevneyn*

*Nûr-i ayneyn İmam Hüseyn
Şefâate ir-gör (erdir) bizi²⁹*

Çifte Sultanlar türbesi ile ortak tarihî geçmişe sahip olan bir diğer mekân Zincirli Servi'dir. Servi ağacının gövde kısmı ahşap bir mahfaza içine alınmıştır. Bu ahşap mahfazanın kafesli pencerelerinin üst kısmındaki levhalarда Yesârîzâde'nin hattıyla yazılmış bir şiir bulunduğu ve bu levhaların yakın zamanda yerinden kaldırıldığı bildirilmektedir. Bu şiirde Zincirli Servinin bulunduğu mekânın uhreviyyetinden bahsedilmektedir. Tanyeli, bu şairin Vak'anüvis Pertev'e (1807-8) ait olduğunu söylemektedir ki, şairin matbû Dîvân'ında bu şiir mevcuttur.³⁰ On yedi beyitlik bu şiirde aynı zamanda Çifte Sultanlar meşhedinde Dördüncü İmam Ali Zeynelâbidîn'in (İmâm-ı çârümîn) kızının medfun olduğu zikredilmektedir:

*Bu servün zilli sünbülzâr-ı cennetden ibâretdür
Bu servün sâye-endâz olduğu yer bâğ-ı cennetdür*

*Görindi bunda rûhâniyyet-i fahr-i cihân dirler
Ziyâret eylemek bu câyi ehl-i aşka sünnetdür*

*İmâm-ı çârümînün duhter-i sa'd-ahter-i pâki
Bu câya geldi bunda meşhedi meşhûd u müsbetdür*

*Bu serv-i ahzar altında mülâkî oldilar Hîzr'a
Bu câyi pâkde rûhâniyân vakfı ibâdetdür*

²⁹ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268.

³⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, "Kiyameti Koparacak Zincir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50; Revnakoğlu Arşivi, 36/51; Ahmed Hamdi Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; Halük Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi, s. 128; Eyice-Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DİAB*, V, 33-34. Bu şairin hattatının Hafız Ahmed Sünbülü olduğu da söylenmiştir. bkz. Necdet Yılmaz, Coşkun Yılmaz, *İstanbullu Sahâbeler*, İstanbul 2003, s. 303.

...

*Murâd-i Pertev-i nâ-çîz bu nazm-i hakîkatden
Azîzân hâk-i pâk-i kabrine ikrâm u hürmetdür.³¹*

Hüseyin Vassâf ise yukarıdaki şiirin yerinde Mesnevîhân İlmî Efendi'ye ait olan on üç beyitlik farklı bir şiirin yazılı olduğunu kaydetmiştir. Bu manzûmede de Çifte Sultanlar'a atıf vardır:

*Zihî Şâh-i rusûl neslinden iki gevherîn-vâlâ
Hemîse bu makâma rûhları oldu şeref-eszâ*

*Ne hoş gül-goncalar gül-zâr-i cennetden açılmışdır
Bu sünbül-zâra bûy-eşân olmuş dû-melek-sîmâ*

*Hüseyin hazretleri duhterlerinden Fâtima, Zeyneb
Behîşt-âsâ olur medfenleri câna ferah-bahşâ*

*İki sultân-i zî-şân ile pîre istinâdından
Bu bir zencirli servidir kiyâm üzre durur hâlâ.³²*

Câmi ve müştemilâti Sultan Abdülmecîd ve II. Abdülhamîd döneminde de önemli ölçüde tadilat geçirmiştir. Bu sırada Çifte Sultanlar türbesinin de tezhîb olunduğu bildirilir.³³ Tesbit edilebilen tâmirat defterlerine göre Abdülmecîd döneminde 1-7 Şevval 1264 (31 Ağustos-6 Eylül 1848) ve 29 Muharrem 1265 (25 Aralık 1848) tarihlerinde türbenin şebekesinin yaldızının elden geçirilmesi için tâhsîsat tayin edilmiştir.³⁴ Ancak bu yenilemelerin türbenin II. Mahmud dönemindeki görüntüsünde temelli bir değişiklik meydana getirdiği söylenebilir.

³¹ *Muvakkît-zâde Pertev Dîvâni*, haz. Ekrem Bektaş, Malatya 2007, s. 642-643.

³² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, I-V, İstanbul 2006, III, 354.

³³ Vassâf, III, 353.

³⁴ BOA, EV 13467; BOA, EV 13465.

Koca Mustafa Paşa semti ve külliyesi şair, edebiyatçı ve sanatçının eserlerine de konu olmuştur. Osman Kemâlî *Aşk Sızıntıları* isimli eserinde Çifte Sultanlar türbesi ile ilgili menkibeyi manzum olarak hikâye etmektedir.³⁵ Yahya Kemal Beyatlı, halk deyişiyle Koca Mustâpaşa şeklinde adlandırdığı şiirinde, semtin beş yüz senelik mü'min, mütevekkil, asil geçmişini dile getirmiştir, Rûm vezîrin Hak'tan aldığı ilhamla eski manastırı fetih câmii'ne dönüştürüşünü ve Sünbül Sinan'ın rûhâniyetinin verdiği aydınlığı, burada yerleşmiş olan evlâd-ı fâtihanla kendi arasında bir bağ kurarak veciz bir şekilde manzumlaşmıştır. Sünbül Efendi Hazretleri ve türbesi Ahmet Hamdi Tanpinar'ın *Beş Şehir*'inde ve *Huzur* adlı romanında da konu edilmiştir. Prof. Dr. Süheyl Ünver ise bu câmi ve türbeyi sık sık ziyâret edişine dair hâtıratını aksettirdiği defterinde külliyenin o günkü durumu hakkında bazı bilgiler verir.³⁶

İمام Süyûtî'nin Risâlesi

Önemli bir ilim adamı olan eş-Şeyh Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Süyûtî'nin (911/1505) Koca Mustafa Paşa Câmii'nin şerefli konumu hakkında, Arapça olarak bir risâle kaleme aldığı bildirilmektedir.³⁷ Risâlede aynı zamanda bu câminin avlusundaki açık türbede medfun bulunduğu na inanılan Hz. Hüseyin'in kızlarının nasıl İstanbul'a getirildiklerine dair bir menkibe anlatılmaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde Süyûtî'nin bu isimde bir risâlesini tespit etmek mümkün olamamıştır. *Kesfü 'z-zünûn*'da İمام Süyûtî'ye ait olduğu zikredilen *Bulûğü 'l-Emniyye fi 'l-Hankâhi 't-Türkiyye* adlı eserin Koca Mu-

³⁵ Osman Kemâlî, *Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları*, İstanbul 1957, s. 157-158.

³⁶ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul 1967, s. 48-52; Ahmet Hamdi Tanpinar, *Beş Şehir*, İstanbul 1969, s. 181, 183, 184; Beşir Ayvazoğlu, "Kocamustafapaşa", *Bir Semtini Sevmek*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul ts., s. 91-101; A. Süheyl Ünver, *Sünbülnâmem*, Süleymaniye Ktp., Defter no: 630, 14 vr.

³⁷ *Tahkîk-i Kerîmetân-i Hazret-i Hüseyin*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı nr. 3608, vr. 2b.

tafa Paşa Câmii’nden de bahsettiği düşünülebilir.³⁸ Ancak bu isimde bir ese-re de ulaşılamamıştır. Bu risâle Süyûtî’nin mevcut eserleri içinde bir bölüm olarak veya herhangi bir kütüphanede bir mecmuanın içinde gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Süyûtî’nin 1505 senesinde vefat ettiği düşünülecek olursa o sırada Mısır henüz Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmemiştir. Ancak öyle görülmeli ki İstanbul’un fethi İslâm dünyasında yankı uyandırmış ve bu heyecanla Mısırlı bir âlim, fethin nişânelerinden biri kabul edilebilecek bu mekân hakkında bir risâle kaleme almıştır.

Çifte Sultanlar’ın kabir yerlerini Sünbül Efendi’nin keşfen belirlediği nakledilmektedir. Süyûtî’nin Koca Mustafa Paşa Câmii’nden bahisle Hz. Hüseyin’in iki kızının menkîbesini yazmış olması 1505 senesinden evvel kabrin câmi avlusundaki yerinin tesbit edildiğini gösteriyor. Bu da Sünbül Efendi’nin meşihatının ilk devresine tekâbül etmektedir. Ayrıca Sünbül Efendi’nin, Mısır’da İmam Süyûtî ile görüşmüştür olmasından da kuvvetli bir ihtiyaldir. Zira Sünbül Efendi, halifelik icâzetini aldiktan sonra mûşâdi Çelebi Halîfe’nin delâletiyle irşad vazifesiyile Mısır’a gönderilmiştir.³⁹ Dört yıl burada kalan Sünbül Sinân, Hac yolculuğuna çıkan mûşâdi Çelebi Halîfe ile görüşmek üzere Mısır’dan ayrılmıştır. Bu zaman dilimi tarih olarak İmam Süyûtî’nin hayatı olduğu tarihe örtüşmektedir. Mısır sultانı Emir Kaçmaz’dan büyük saygı ve sevgi gören Sünbül Efendi’nin Mısır’ın ileri gelen şahsiyetleri ve bu meyanda İmam Süyûtî ile de görüşüğü ve Koca Mustafa Paşa Câmii ile Halvetî tekkesinden haberdâr ettiği düşünülebilir. Bu görüşme neticesinde İmam Süyûtî hem câmi, hem de Çifte Sultanlar hakkında bir risâle kaleme almış olmalıdır.

Bu risâlenin tam olarak ne zaman ve kim tarafından Türkçe’ye tercüme edildiği bilinmemekle birlikte, bir Sinânî kolu dervişi olan Fenâî-i Halve-

³⁸ Kâtîp Çelebi (1067/1657), *Kesfî’z-zunûn*, II, 66.

³⁹ M. Serhan Tayşı, “Sünbül Efendi”, *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1995, VIII, 42.

tî tarafından ilk defa manzum olarak Türkçe'ye tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Öyle görülüyor ki, tekke mensupları arasında bu tercüme risâle biliniyor ve okunuyordu.

Risâlenin Türkçe Tercümelerinin Tanıtımı

A. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı Nr. 3608 (A 3608)

Bu risâle *Tahkîk-i Kerîmetân-i Hazret-i Hüseyin Radiyallâhu anhü ve anhümâ bi-câmi-i şerîf-i Koca Mustafa Paşa aleyhi'r-rahme* adıyla kayıtlıdır. Ön kapağın üstünde “İmâm-ı Hüseyin’in ailesinin sergüzeşetine dâir risâle” yazmaktadır. Sarı ciltli, 10 varaklı, harekeli nesih yazılı, sayfa kenarları altın cetvelliidir.

Varak 2b-8a arasında İmam Süyûtî'nin risâlesi mensûr olarak anlatılmaktadır. Varak 8a-10b arasında manzum tercüme bulunmaktadır. Bu tercüme Fenâî-i Halvetî (1104/1692-93) isimli bir zâta⁴⁰ aittir (vr. 8a). Fenâî-i Halvetî 4 Zilkâde 1095/ (13 Ekim 1684) Cuma günü salâ vaktinde eserini tamamladığını zikretmektedir (vr. 10b).

Risâleyi nazma dökerek tercüme eden Fenâî-i Halvetî'nin tarîkat silsillesi risâlenin sonunda şu şekilde verilmiştir (vr. 10b): Muhammed el-Fenâî-i el-Halvetî, şeyhi Şeyh Hasan Ümmî Sinânzâde (v. 1088/1677), şeyhi Şeyh Çukadâr Muhammed Efendi (?/?), şeyhi Şeyh Osmân Hakîkî zâde (v. 1037/1627-28), şeyhi Seyyid Seyfullah Seyyid Nizâm zâde (v. 1010/1601), şeyhi Hz. Pîr İbrâhim Ümmî Sinân (v. 976/1568).

Öyle anlaşılıyor ki Fenâî-i Halvetî'nin Koca Mustafa Paşa Halvetî âsitânesine olan bağı, onun Çifte Sultanlar Türbesi hakkındaki bu eseri tercüme ederek Osmanlı kültürüne kazandırmamasında müessir olmuştur.

---

⁴⁰ Fenâî-i Halvetî, Akbabâ Mehmed Efendi Mescidi'nde medfundur. Evinin de bu mescidin yakınında bulunduğu bildirilir. bkz. Ayvansarâyî, s. 214.

1283 (1866) tarihli ferağ kaydında müstensih olarak Beşiktaş Câmii Müderrisi Abdullah eş-Şâhin'in adı geçmektedir. Müstensihin risâlenin başında yaptığı açıklamaya göre söz konusu manzûme zaman içinde ehliyetsiz kişilerin eline düşmüş ve ortaya nâkis bir metin çıkmıştır. Dolayısıyla müstensih, yanlış anlamalara meydân vermemek için imkân nisbetinde söz konusu risâleyi mânâ olarak mensûr biçimde özetlediğini ve risâleyi okuyanların İmam Süyûtî'nin muradını hakkıyla anlamalarını sağlamaya çalıştığını belirtmektedir (vr. 2b-3a).

B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1293/13 (B 1293)

Bu nüsha siyah deri ciltli bir mecmua içinde, 164b-168a sayılı varaklarda yer alır. Bir varakta 13 satır bulunmaktadır. Nesih rik'a arası bir el yazısı ile yazılmıştır. Mensur olan risâleye "Koca Mustafa Paşa'ya Dâir İmâm-ı Süyûtî Hazretlerinin Risâlesinin Tercümesidir" başlığı verilmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

C. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.723 (C 723)

Bu nüsha 205x160, 180x120 mm. ölçülerinde iki ince uzun varak hâlindedir. Bir varakta 25/28 satır mevcuttur. Şikeste ta'lik hatla yazılmıştır. Mensur olan risâle Ali Haydar İslambolî tarafından 1299 (1881-82) tarihinde istinsah edilmiştir.

D. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4 (D 1190)

Kütüphane kaydında 1295 (1878) tarihli bir yazma olarak görünmektedir. 175x120; 110x60 ebatlı orta boy, ebrulu kapaklı bir mecmuanın 25b-34b varakları arasında dördüncü risâle olarak yer almaktadır. Aharlı kâğıda ta'lik kırmasıyla yazılmış olan yazmanın bir sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Mensur olan bu nüsha temel olarak Fenâî-i Halvetî'nin tercümesinden nakledilmekle birlikte Hz. Hüseyin, ailesi ve ashâbdan bahsederken kullandığı hürmet ve nezâket ifâde eden ibâreler, yine bu şahısların adları geçtiğin-

de kullanılan duâ cümlesi, İspanya kralının icrâ ettiği paskalya âyininin tafsîlatı ve sonda yer alan Ehl-i beyte saygıyı dile getiren kısmı itibariyle önceki üç nûshadan dil ve üslup bakımından farklıdır ve sonraki iki nûshayla birlikte bir takım oluşturmaktadır.

E. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 331/5 (E 331)

Kütüphane kayıtlarına göre Mehmed İzzet tarafından istinsah edilmiş olan bu nûsha 230x170, 190x100 mm. ebathlı orta boy, yıpranmış ciltli bir mecmuanın içinde 92b-94b numaralı varaklarda beşinci risâledir. Aharlı kâğıda rik'a ile mensur olarak yazılmış olup bir varakta 29 satır mevcuttur. Tarihsiz olan bu yazmanın D şâikkânda kayıtlı nûshadan (D 1190) istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

F. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi 1228 (F 1228)

Risâle-i İmâm Süyûtî adlı bu risâle orta boy, yıpranmış bordo ciltli 22 varaklı, nesih yazılı bir nûshadır. Müstensihi Yağlıkçızâde Osman, istinsah tarihi 1304 (1886-87)'tür. Bu risâlenin menkibe anlatılırken yer verilen tafsîlat ve kullanılan dil ve üslup bakımından D şâikkânda zikredilen nûshadan (D 1190) çoğaltıldığı anlaşılmaktadır. Bu nûsha hacim olarak diğerlerinden daha fazladır. Menkibenin nakledilmesinin ardından Yezîd'e tel'înin cevazına da deðinildikten sonra diğer nûshalarda bulunmayan, Ehl-i beyt mensuplarının ve evliyâullâhın türbelerini ziyâretin faziletine dair uzun bir bahis ilâve edilmiştir.

Kerîmetân-ı Hüseyin Hakkındaki Menkibe:

Bu başlık altında tercüme nûshalarda yer alan Hz. Hüseyin'in iki kızı hakkındaki menkibeye ait metinler verilecektir. Bu nûshalardan A 3608 (hem mensur hem de manzum kısmıyla birlikte) ve bu nûshadan istinsah edildiği düşünülen B 1293 tam metin olarak verilecek; yine B 1293 ile benzerlik gösteren C 723 numaralı nûshanın ise farklılıklarını dipnotta belirtilecektir.

Temelde A 3608 nüshasına dayanan, ancak bazı noktalarda tafsili bilgiler içeren D 1190 numaralı nüsha da tam metin olarak aktarılırak; yine D 1190 ile metin olarak benzeyen ancak dil ve üslup bakımından farklı olan E 331 ve F 1228 numaralı nüshalardaki ilave bilgilere dipnotta yer verilecektir. F 1228 nüshasının son bölümünde geniş bir şekilde ele alınan Ehl-i beytin önemi ve değeri ile evliyâullah turbelerini ziyaretin arz ettiği ehemmiyet hakkındaki kısma burada değinilmeyecektir.

Türkçe nüshalarda nakledilen menkibeyi yedi başlık altında ele almak, nüshalar arasındaki farkları göstermesi ve mukayese imkânı sağlama bakımından daha elverişli olacaktır.

1. Giriş

A 3608/ “[2a] Hâzâ tahkîk-i kerîmetân-i hazret-i Hüseyin radiyallâhü anhü ve anhümâ bi-câmi-‘i şerîf-i Koca Mustafa Paşa aleyhi’r-rahme: Aslî nüshası sakat olduğundan işbu nüsha mehmâ emken tashîh olunmuşdur. Minhü’t-tevfik. [2b] Bismillâhirrahmânirrahîm. el-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Ve ba’dü; ma’lûm ola ki imâm-ı Süyûtî Âsitâne-i aliyye’de vâki‘ Koca Mustafa Paşa rahmetullâhi aleyh câmi-‘i şerîfinin şerefiyyetine dâir Arabî bir risâlesini bin doksan beş târihinde Fenâî-i Halvetî nâm zât-i şerîf Türkî nazm ile tercüme eylemiş lâkin manzûm-i mezkûr dest-i nâkise geçip kalem-i nâsihden hatâ sebebiyle muhbit ku[a]lûb mezâmîn fehm ü iz‘ân ve yakîn ü im‘ândan mehmâ emken teyakkun kerde-i iz‘ân ü itkânım olduğu mertebede maânî ve icmâline cesâret kılındı kiraiget eden ehl-i insâf imâm-ı Süyûtî hazretlerinin murâd-ı şerîflerin anlayıp zevkyâb olalar.”

A 3608/ “[8a] Bismillâhirrahmânirrahîm. Yâ Allâh. el-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ seyyidi’l-mûrselîn Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Emmâ ba’dü, ma’lûm ola imâm-ı Süyûtî sâhibü’t-tefsîr hazretleri Koca Mustafa Paşa câmi-‘i şerîfinin şerefiyyetine müteallik bir Arabî risâle tahrîr eylemiş, bu hakîr-i pür taksîr Türkî manzûme üzere dönderdim ki hâss u âmm anla-ya, hissedâr olalar ve’s-selâm.”

B 1293/ “[164b] Koca Mustafa Paşa’ya dair imâm-ı Süyûtî hazretlerinin risâlesinin tercumesi: Bismillâhirrahmânirrahîm. el-Hamdü lillâhillezî cealenâ min ehl-i’s-sünneti ve’l-cemâati ve lâ-tec‘alnâ mine’r-rafzati ve’l-lâhideti ve’z-zenâdikati. Ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Resûlinâ Muhammedin seyyidünâ ehli’t-tâati ve alâ

âlihî ve ezvâcihî ve ashâbihî küllühüm ke'n-nüçûmi'l-meşriki ve't-tâbiîn ilâ yev-mi'l-haşri ve'l-cem'ati. Kim bakup bir fâtiha okursa Hakk teâlâ âna rahmet ide ve sevâbinı Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin rûh-i şerîfine bağışlaya. Bu Fenâî-i Halvefî'nin ve hem şeyhimizin rûhuna dahî bağışlaya. [165a] Hocamın dahî rûhuna bağışlaya ol dahî Hasan Efendi İmâm Hayderî olmuş idi. Ulemânın (...) ikinci hocam Mustafa Efendi içi dışı pür safâ nâtik-ı Hakk sâbık-ı Hakk (...) emîr dirler idi. Hakk teâlâ anın kabrini pür nûr ide yerlerini cennet ide vâlidime dahî duâ ide ve cemî-i mü'minîn mü'minâta dahî duâ ide sevâbin bağışlaya. Ma'lûm ola ki sahibü't-tefsîr ve'l-müstazraf imâm-ı Süyûtî Mustafa Paşa Câmi-'i şerîfinin şerefiyyetine müteallik bir Arabî risâle te'lîf itmiş. Bu fakîr-i pür taksîr Türkî lisân üzere tercüme eyledim."

2. Kerbelâ'dan Şam'a Gidişleri

A 3608/ "[3b] Meâlî budur ki, çünkü imâm-ı Hüseyin radiyallâhü anhü deş-i Kerbelâ'da sa'y-i muhâlîfin ile câm-i şehâdeti nûş edip rûh-i şerîfleri ketebe-i şehâdete alem-effâz-ı seyyidi's-şühedâ olduysa hacle-nişîn muhaddeât halîlesini ve hemşîresini ve iki kerîmesini Şâm'da hilâfet da'vâsında olan muhtî Yezîd-i anîd-i pelîd aleyhi'l-la'ne bu mahalle gelsinler deyu emr eyledikde halîlesi ve hemşîresi esnâ-yı râhda civâr-ı [3b] Hakk'a irtihâl eylediler. İki kerîmeleri ile mübârek ser-i saâdetleri Şâm'a vâsil olicak ol zât-ı iffet ve pür ismetleri diyâr-ı Mîsr'a îsâl için ashâb-ı kirâmdan beş nefer zât-ı izâmdan hizmetlerine ta'yîn ve hazret-i Câbir ibn-i Abdullâhi'l-Ensârî radiyallâhü anhü'l-bârî dahî üzerlerine nâzır-nasb olup bir takım kendü ve aveneleri başlarında imâm-ı ehl-i sünnet ve'l-cemâat kuyâfeti üzere altı nefer ashâb esîr bunlara hizmetci olarak bir sefîneye vaz' u tesyîr olunup"

A 3608/ "[8a]

*Hazret-i imâm-ı Hüseyin-i veliyyi
İtdi şehîd hâricîler ol eri
Kızlarını zâr u hazîn itdiler
Yezîd-i bed nefis şerrinden kindîler
Kızlarını itdi esîr ol pelîd
Hemşîresi evine didi gid
Hemşîresin ol arâya getürdi
Hâtunını develere bindirdi*

*[8b] Gelince Hâtunu hemşîresi
 Vefât itdi hâtuniyle hemşîresi
 Kaldı iki kızları zâr u hazîn
 Âl-i Resûl' e idüp âzâr u kîn
 Nedîmleri didi sürün bunları”*

B 1293/ “[165a] Herkes anliya çünkü İmâm-ı Hasan ve Hazret-i İmâm-ı Hüseyin radiyallâhu teâlâ anhümâyi [165b] hâriciler şehîd itdiler. Yezîd-i laîn iki kerîmesin ve hemşîresin develere bindürüp Şâm'a getürdü. İsm-i şerîfleri Zeyneb ve Fâtimâ idi. (...) (...) hemşîreleri vefât itdi. İki kerîmelerin kaldı zâr-i hazîn. Yezîd nedîmleri re's-i hâricîn la‘netullâhi aleyhim ecmaîn bu kerîmeleri sürün gitsün didikde Mîsr'a gönderdi.⁴¹”

D 1190/ “[26a] çün seyyidünâ imâm-ı Hüseyin radiyallâhü teâlâ anhü hazretleri sahrâ-yı Kerbelâ'da sa‘y-i muhâlîfin ile câm-i şehâdeti nûş idüp rûh-i şerîfleri tabaka-i şühedâya efrâz idüp seyyidü’ş-şühedâ olduysa hacle-nişîn muhadderât olan halîle-i muhteremeleri ve hemşîresi ve iki kerîme-i mükerremelerini Şâm'da hâşâ sümme hâşâ hevâ-yı [26b] da‘vâ-yı hilâfet iden muhtî-i anîd Yezîd-i pelîd la‘netullâhi aleyhi’l-mezîd buraya getürsünler deyu emr itdikde halîle-i muhteremeleri ve hemşîreleri esnâ-yı râhda bi-emrillâhi teâlâ civâr-ı rahmete irtihâl itdiler rahmetullâhi teâlâ aleyhimâ.”

3. Şam'dan İspanya'ya Yolculuk

A 3608/ “[3b] deryâdan giderler iken bi-hikmetillâh-i teâlâ rûzigârin şiddeti ziyâde olup tesâdûf ile İspanya sefîneleri bunları esîr idüp kirallarına götürüp”

A 3608/ “[8b]

*Gönderdiler Mîsr'a o sultânları
 İspanyol semtine bir adaya
 Hükûm iderdi heme ol adaya
 Bir gemiye kodırdı Câbir ile
 Sahâbeden beş nefer kimse bile
 Yelken açıp çünkü anda gitdiler*

⁴¹ Bu kısım *C 723/[vr. 2]*'de benzer şekilde verilmekte, ancak kızların adları zikredilmemektedir. Hz. Hüseyin'in ailesinin çıplak develere bindirilerek Şam'a getirildikleri söylənir.

*İspanya sinurina yetdiler
İspanya bunları itdi esîr
Eyleyüp kirala getürdi bil”*

B 1293/ “[165b] Giderken yolda bir adaya İspanyol frengi hükümler iderdi. Ol adaya bir gemi ile sahâbîden hazret-i Câbir ile beş nefer zevât İspanyol sınırlarına geldiler. İspanyol korsanı bunları tutup esîr eyleyüp kirallarına getürdüler.”⁴²,

D 1190/ “[26b] lâkin iki duhter-i pâkizeler ile ol mübârek ser-efser-i saâdetleri ol mahalle vâsil olicak ser-i saâdet ve ol zât-ı ifset pür ismetleri diyâr-ı Mîsr'a îsâl için sahâbe-i kırâmdan dahî beş nefer zât-ı şerîf hizmetlerine ta'yîn ve seyyidünâ Câbir-i Ensârî rîdûvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazretleri dahî nâzir nasb olunup⁴³ bir sefineye vaz' olundı deryâda giderken bi-hikmetillâh-i teâlâ rûzigârin şiddetine tesâdûf ile İspanya sefineleri bunları ahz ü esîr idüp ol mübârek ser-i saâdet-efser-i cenâb-ı imâm-ı Hüseyin [27a] radîyallâhu anhü ol sefine ile diyâr-ı Mîsr'a îsâl ve anda medfun olduğu tevâtûr ile sâbitdir. Mâ adâ ashâb-i kirâmi ve sultânân-ı zî-şân cümlesini ve Yezîd-i pelîdin a'vâni mean kirallarına getürdiler.”

4. İspanya'da Konaklama

A 3608/ “[3b] kimlersiz deyu suâl [4a] olundukda ‘Mîsr tüccâriyuz’ deyu cevab virdiler. Bunlara ikrâm kayd iderken sofra mahallinde bir sanduk içinde ci-vân-bahtân hazretleri çikdikda kırala haber verdiler. Kırал suâl eyledi: ‘Siz kimlersiz? Kangı bağın gülü, kangı gülün bûlbûlisiz?’ ‘Âhir zemân peygamberi Muhammed el-Arabî aleyhi's-salâti ve's-selâm hazretlerinin kerîmeleri Fâtimatü'z-Zehrâ radîyallâhu teâlâ mahdûmu imâm-ı Hüseyin radîyallâhu anhu hazretlerinin kerîmeleriyüz.’ deyu cevab virildikde ‘Îmâm-ı Hüseyin pederiniz ve imâm-ı Hasan ammâniz radîyallâhu anhümâ nice oldu?’ didikde ‘Devlet-i Muhammediyye ve hilâfet-i Ahmedîyye anlarda olmalıdır. Sizlere böyle garîbü'd-diyâr olmak niçün oldu? Sizler sâhib-i saâdet olmalsız’ deyu [4b] suâl olundukda muhadderât ilâ âhiriâ nakl eyledikde, kiral kemâl-i gayretinden nâşî bir ziyâfet tertîb idüp bir mikdâr ruhbanlar ve keşîşler kilisa içinden bir sandık çıkarup ta'zîme kâralın olduğu mahalle getürdiler. Kırâl tahtından aşağı inüp sandığı başına alup tahta çıkışup tütülerle sandığı açıp boğca boğca içinde kirk elli olarak bir tek eşek tırnağı çıkarup yüzlerine gözlerine sürüp bunlar suâl eyledikde bu nedir deye, merkeb tırnağıdır deyu cevab verdikde ‘Bu merkeb ne vakitden kaldı bilir misiz?’ didikde ‘Bilmeziz’ deyu

⁴² C 723/ [vr. 2]:de İspanya semtindeki adaya Yezîd-i mel'ûnun hükmeylediği söylemektedir.

⁴³ E 331/ [vr. 92b]: Câbir ile birlikte Yezîd'in on beş kişisinin muhafiz olarak nasb ve tâyin edildiği belirtilir.

cevab virince kiral didi ki: ‘Bu merkeb hazret-i Îsâ aleyhis’s-selâm vaktinden kalmadır. Bir rivâyetde [5a] üzerine bindi bir rivâyetde binmedi. Lâkin ittifak ol zemândan beru durur. Hazret-i Îsâ aleyhi’s-selâm’ı bu merkeb görmüşdür, deyu ta‘zîmen ve tekrîmen senede bir kerre yahûd iki kerre böyle ziyâret ideriz. Siz nübüvvetini tasdîk eylediğiniz evlâdının evlâdına dürlü hakâret ve telef eylediniz. Ol kerîmetân kimlerdir?’ didikde inkâra mecâl kalmayup dilleri tutuldu. Yezîd-i pelîdin tevâbiini katl ü i‘dâm ve esîr idenleri dahî cezâsını tertîb idüp didi ki: ‘Ba‘de’l-yevm ol tarafa varup bu misillü muhâlifini cenk ile ve muhtî Yezîd’ın hakkından gelmek vâcib oldu. Peygamber evlâdına böyle gadr ve hayf iden kimesneler Muhammedî degildir, mürteddir.’ deyu cevab verüp kerîmetân hazretlerine ‘Sizler esîr degilisiniz ben [5b] ve tevâbiim sizin esîr ve kulunuzdur. Siz bizim ve cümle âlemin efendilerisiniz.’ Şâhzâde olan sultanları ve hazret-i Câbir ile beş nefer ashâbı i‘zâm u ikrâm ile envâ-ı simât ve in‘âm hâsseten bir a‘lâ sefineye tâhîmîl ve İstanbul tekûruna nâme yazup mahallerine îsâli âsân olmak için ırsâl eyledi. Kendü on beş bin asker tertîb idüp Şâm’a çîkardı.’

A 3608/ “[8b]

*Kiral didi siz kimin kızlarısız
Kangi bağce gülinin gülzârisız
Didiler âhir zemân peygamberi
Kız oğlu kızlarıyuz ey sahî
Ammîniz Hasan nicoldı dir Kiral
Didiler ağû virüp ol bed-fiâl
Yezîd derler âdına oğlu Mervân
Babamızı şehîd itdi ol hemân
Kiral didi bana vâcib oldı bil
Yezîd üzre varmak lâzım oldı bil
Yezîd'in tevâbiin katl eyledi
Esîr idenleri de katl eyledi
[9a] Kiral didi ey benim kadınlarım
Esîr sanman kendünizi cânlarım
Ben kölenizem derûn hâdimdir
Ceddinize efendim ma‘lûmdir
Gelin sizi göndereyim İstanbul'a*

*Silaniza gitmek kolaydır heme
Ben askerimle Şâm'a varayım
Ka'be-i mükerreme'yi geçüreyim
Bir gemi donatdı nâme yazdı hem
Kostantaniyye tekûrına gönderdi hem"*

B 1293/ “[165b] Kırал bunları gördü. [166a] ve sordu ki “Sizler kimlersiz ve kimin kızlarınızız. Kankı bağçe güllezisiz?” Bunlar didiler ki “Bizler âhir zemân Peygamberi kızı oğulları kızlariyuz.” “Amminüz nice oldu?” deyu kiral suâl itdi. “Ammümüz zehr ile Muâviye şehîd itdirdi ve babamız hazret-i Hüseyen’i Muâviye oğlu Yezîd şehîd itdirdi.” Didikde hemân kiral didi ki “Bana vâcib oldu ol Yezîd’in üzerine varmak. Bundan sonra (...) vardı. Yezîd’in tevâbi’lerini katl eyledi ve çوغunu dahî esîr eyledi. Kırал didi ki “Ey kadınlarım sizler kendinizi esîr sanmağın. Sizler benim hanımlarımızınız, ben sizlerin kölesiyyim ve sizin ceddinizin inandım. Allâh âlimdir lâkin şimdi sizleri [166b] İstanbul’a göndereyim sonra silaniza gitmek kolaydır. Hemân ben dahî askerimle Şâm'a varırıム. Ka'be-i mükerremeyi görürem iye deyüp bir gemi donatdı. Nâme yazdı. Kostanîn tekfüruna gönderdi.”⁴⁴”

D 1190/ “[27a] Cânib-i kîrala vâsil oldukda kimler olduklarını istintâk idüp ma'lûm olundukda ‘Âhir zemân peygamberi Muhammedü'l-Arabî sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin kerîme-i pâkizeleri Fâtimatü'z-Zehrâ radiyallâhu teâlâ anhümâ efendimiz hazretlerinin mahdûm-i âlîcenâbları hazret-i imâm-i Hüseyin radiyallâhu teâlâ anhü efendimizin kerîme-i mükerremeleri olduğu ‘iyân olicak ya sizin pederiniz imâm-i Hüseyin-i velî ve ammâniz imâm-i Hasan b. Ali radiyallâhu aleyhim ecmaîn hazerâti nice oldu?’ hâlâ ‘Devlet-i Muhammediyye ve hilâfet-i aliyye anlarda olmalı idi. Sizler böyle garîbü'd-diyâr olmak [27b] niçindür? Sizler sâhib-i saâdetsiz deyu, istifsâr-ı hâtır eyledikde kazîyye-i mâcerâların min evvelihî ilâ âhîrihî yukû'yauste olduğu üzre haber virildikde⁴⁵ kîral-i mesfûr bir kerre âh idüp bunlar için bir serâ-yı âlî tahliye idüp ziyâfetler ve dürlü dürlü ikrâm ile mükerrem itmek üzre birkaç gün mürûrunda millet-i efrenciyye kâidesi üzre paskalyaları zemânına tesâdîf idüp âdet-i bâtila ve kâide-i âtilaları üzre ol memleketde bir azîm

⁴⁴ C 723/ [vr. 2]’de arncaları İmâm-i Hasan’ı Yezîd-i laînin zehirlettigini söylemektedirler. Ayrıca Yezîd’ in orada bulunan askerleriyle ve onları esîr edenlerle kîralın arasında geçen bir konuşma aktarılır: “Bu kimin kızlarınızdır?”. Dediler ki “Peygamber aleyhi’s-salâtû ve’s-selâm’ in kızının oğlunun kızlardır” dediler. Dedi ki “Niçün böyle itdünüz?”. Dediler ki “Yezîd emr eyledi, emir kuluyuz.” Dedi ki “Ben size emri gösteriyim.” Cümlesini katl itdiler. Esîr idenlere dedi ki “Bu kızların ceddi kaçan âya işâret eylese iki pârâ olurdu. Siz böyle ırk-ı tâhire el uzattınız.” Kral bu kişileri de öldürdü.

⁴⁵ F 1228/ [vr. 3]: Başlarından geçen hikâyeyi Câbir-i Ensârî anlatır.

sahrâya tecemmu' idüp hattâ kiral için bir taht kurulup ol sahrâya ol kadar galebe olurdu ki şehrin derûnunda kimse kalmaz idi. Âyinler üzre bayram iderler idi. Ol es-nâda müşârûn ileyhimâ hazerâtı ve sahâbe-i kirâm hazerâtı ve Yezîd-i pelîdin [28a] a'vânını ol sahrâya nâzir mürtefi' bir kasra temâşâ için da'vet itmişlerdi. Vaktâ ki papas ve ruhbânların cem' iyyetle varup ta'zîm ile elli ve başları üzre bir sandık ya'nî ol sandığın vâfir kolları olup her birine niçe kâfir yapışup feryâd ü figân iderek ol meydân-1 nuhuste getürdiler. Sandûk-1 mezbûru kiralları huzûrunda me'mûrlar gelüp âdâb u ta'zîm ile kuşâde eylediklerinde murassa' la'l ü yâkût ile musanna' u müzeyyen bir mahfe derûnunda dürlü dürlü cevâhirle muanven bir boğcanın dahî derûnunda kezâlik bir boğça el-hâsil kırk kat mücevher la'l ü yâkut ile müzeyyen mahfeler derûnunda bir merkeb tırnağı⁴⁶ zuhûr idüp evvelâ kiral-ı mesfûr âdâb ü tevkîr ile ba'de't-takbîl yüzine ve gözine sürüp ol tırnağı suya batırup [28b] içdikde kiral-ı mesfûrun maiyyetinde bulunan kırallar dahî ol vechle ta'zîm ile suya batırup ol suyu etrâf ve eknâfa ve sâir devlet-i nasârâya hediyye eylerler. Ba'dehû ol tırnağı zîkr olunan boğçaları vaz' u mahalline îsâl idüp günâgûn ziyâfetler ve dürlü dürlü somatlar yenildikde Yezîd-i pelîdin me'mûrları olan on beş neferden ziyâde mel'unları kiral huzûruna çağırıp suâl eyledi ki sizler kankı dîn üzresiz? Didiler ki dîn-i Muhammedî ve şerîat-i Ahmedî üzreyiz. Kîral-ı mesfûr ta'zîm ü tekrîm ile eylediğimiz ne şeydir bildiniz mi? Mezbûrlar bilmedik didiler. Cevaplarından sonra kîral-ı mesfûr didi ki bu gördüğünüz tırnağın sâhibi olan merkebe hazret-i Îsâ aleyhi's-selâm bir kerre râkib olmuşlar deyu rivâyet iderler. [29a] Sîdka kizbe ihtimâli vâr iken belki bu tırnak ol merkebin tırnağıdır deyu bu tırnağı tekrîm iderek hazret-i Îsâ aleyhi's-selâma ta'zîmen senede bir kerre birkaç gün ta'yîn olunup bu tırnağı tekrîm iderek çıkarıp yüzümüze ve gözümüze sürüp suyunu derdtü ve alîl olanlara şifâ biliyoruz. Böyle nâ-ma'lûm olan esfel eşyâya riâyetimiz peygamber-i zî-şân hazırlarına ta'zîm ü tekrîm içindir. Ey hâin-i dîn-i Muhammedî sizler dîn-i Muhammedî üzre da'vâ idüp paygamber-zâdenizi böyle hakâretle dâr u diyârlarından âyırıp sefil ve sergerdân memâlik be-memâlik gezdirüp eylediğiniz hiyânetliği bir vakitde emsâli olmamışdır.⁴⁷ Sizlere vâcib olmuşdur ki gâyet ile hâin kimesnelersiz deyu ol cem'iyyet içinde (...) âvâz ile çağırıp İspanya kralı kemâl-i gayret ve hizmetinden [29b] nâşî Yezîd-i ekfer-i anîd-i pelîd aleyhi la'netü Rabbi azîzi Mecîd tevâbiin eşedd-i ukûbet ile siyâsete çökerüp katlı ü i'dâm ve cezâ-yı sezâ-yı mâ-yeliklerine ikdâm eyledi ve didi ki 'Ba'de'l-yevm ol tarafa varup bu misilli muhâlifîn ile cenk

⁴⁶ E 331/[vr. 93a]: Merkeb ayağı

⁴⁷ F 1228/[vr. 7]: Burada İspanya kralının ağzından Hz. Peygamber'in "Müslüman olan kimsenin elinden ve dilinden âhar kimsenin emîn ve sâlim olması" gereklilikte bir hadîs-i şerîf zikredilmektedir.

idüp muhd[t]î Yezîd-i pelîdin hakkından gelmek bize vâcib oldu.⁴⁸ Böyle muannid hâs Peygamberleri evlâdlarına gadr u hayf idüp anîd kimseler hâşâ sümme hâşâ Muhammedî değildir, bunlar dinleri üzre mürted ve âsî olmuşlardır' didikde ol cem'iyyet kıralları huzûrunda gayret kuşağın kuşanmak üzre ahd ü peymân eylediler ve herkes mekânına ric'at ü avdet itdiler. Birkaç zemân mürûrunda o sultânân-ı azîzân aliyyetü's-şânları ve sahâbe-i kirâm rîdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtını [30a] kiral-ı mesfür da'vet idüp ‘Sizler bir dürlü elem üzre olman ve sizler esîr deâlsiz bizim ve cümle âlemin efendisiniz ve bâşı tâcisiniz şehzâde ve sultânârlarınız deyu ol nâzeneyn-i hânedân-ı Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve nâzir olan Câbirî'l-Ensârî ve beş nefer sahâbe-i kirâm rîdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtını i'zâz ü ikrâm ve dürlü dürlü simât ile mükerrem ve in'âm idüp hâasseten bir a'lâ sefineye tahmîlen ve İslâmbol tekfûruna nâme yazup bi'l-'izzi ve'l-ikrâm mahallerine îsâl ve irsâl ve her vechile ta'zîm ve tekrîm ve âsân olmak için irsâl eyledi.’

5. İstanbul'a Bizans İmparatoruna Gönderilişleri

A 3608/ “[5b] Vaktâ ki İstanbul tekûruna vürûdlarında tekûr bunlara nevâzis ve tevkîr u ihtirâm eyleyüp kemâl-i i'zâzından nâşî gûyâ ki sultanları kendü iki aded oğulları keferelere lâyık görüp ‘Sizleri iki oğlum vardır, birbirinize vereyim’ didikde sultanlara hayret gelüp ‘Kırk gün mühlet [6a] vir ki mülâhaza eyleyelim’ didiklerinde, ol zemân Koca Mustafa Paşa Câmii'ne Kız kilisası dirler idi. Bunları ol kilisaya müsâfir virdiler.”

A 3608/ “[9a]

*Hazret-i Câbirî'l-Ensârî bile
Sahâbeden beş nefer kimse ile
Yelken açup İstanbul'a geldiler
Nâmelerni tekûrına sundilar
Tekûr didi iki oğlum var benim
Birer birer sizi vireyim cânlارım*

⁴⁸ F 1228/ [vr. 8-9]: Şu ifade ilâve edilmiştir “zira ol Nebiyy-i Arabînîş şevket ve savlet-i İslâmiyyesi şarkan ve garben ihâta idüp âfâka müntesir olmakla şerâyi’ ve kânûn-i İlâhî olan adalet ile cihânî mâlâ mal ve emn ü istirâhat ve âsâyiş-bahş eden saltanat-ı vasiyyet-i Muhammedî âlemi doldurup zelzelenâk eden bir peygamber-i zî-şânının sâyesinde yaşayıp da hânedân-ı nübûvvetine kadr ü ihânet ve cevr ü zulm iden kimseler hâşâ Muhammedî değildir.”

*Didiler kirk güne vir bize mühleti
 Sonra yine ideriz ol sohbeti
 Kızlar kilisesi dirler idi ana
 Ol zamân Mustafâ Paşa câmiine
 Emr eyledi kızları getürdiler
 Kızlar kilisesine yetürdüler”*

B 1293/ “[166b] Kostantîn tekfüruna gönderdi. Sahâbîden hazret-i Câbir ve yine beş nefer zevât ile yelken açıp İstanbul'a geldiler. Tekfûra nâmelerin sundular. Tekfür didi “Ey benim cânlarım! Benim iki oğlum var. Eğer dilerseniz sizleri bir bir oğullarımı vireyim” didikde anlar dahî “Bize kirk gün mühlet vir” didikde Kızlar kilisâsi dirler idi âna ol zemân, ol kilisa şimdi Koca Mustafa Paşa câmiidir, ol mahalle sultanları getürdüler. Kızların [167a] kilisasına yatarular.”⁴⁹

D 1190/ “[30a] Vaktâki bi'l-'izzi ve't-tekrîm İslâmbol tekfürine vâsil ve vurûdlarında⁵⁰ tekfür kralı dahî bu sultanları kemâl-i i'zâz ü tekrîm [30b] ü tevkîr ve gâyetü'l-gâye nevâziş-i iltifât ve hâtır-ı şerîflerine mürrâ'ât ve ta'zîmden nâşî gûyâ ki ol sultânân zemîn ve zemânları kemâlde ve ahlâk-ı hamîdeleri ta'rîf ve tavsiîfden müstağnî olmağla oğullarına lâyık canniyla iki oğlum var birinizi birine ve birinizi birine vireyim didikde o sultânân-ı aliyyetü's-şân hazerâtına hayret ve rikkat el virüp mahzûn olarak şimdi zemâni değildir bir mikdâr istirâhatden sonra haber virelim şimdilik esârâ-yı muvahhidînin hâtunları yanında olalim didiler ol zemân Koca Mustafa Paşa Câmi-i şerîfine 'Kızlar kilisesi' dirler idi. Bu nâzenînleri ol kiliseye müsâfir virdiler.”

6. Hanım Sultanların İrtihalleri

A 3608/ “[6a] Sultanlar Cenâb-ı Kibriyâ'ya teveccûh-i tâm-birle savm ve ibâdete meşguller iken bir gice yatsu nemazından sonra rûh-ı revânlarını Hakk'a teslîm eyledikleri anda kilisa üzerine nûr nâzil olduğunu mürtâdlar tekûra haber virdiklerinde sultanların savmaalarına nazar idüp vefâtları rûşinâ olukda tekûr şerîfe sultanları bu sevdâ ile gadr itdiğine nâdim ve peşîmân olup boğazına bir çul geçürdü ve geldi esîr ve esîre bulunan müslimanları cem' idüp hâtunlara sultanları [6b] tağsil ve tekfin idüp cemî-'i esîrleri getürüp nemazlarını kılup hazret-i Câbir-i Ensârî imâmetiyle edâ-yı salât olunup kilisa havlisine defn olunup üzerlerine Yâsin-i

⁴⁹ C 723/[vr. 2J'e göre tekfur kızları oğullarına almak isteyince kızlar içlerinden şöyle geçirirler: “Biz enbiyâ aleyhisselâm neslinden olalim, kâfire varmak olmaz.”

⁵⁰ F 1228/[vr. 10J: Bu nûshada Bizans kralının İspanya'dan gelen hanım sultanları karşılaşıyış biçimini ve uyguladığı teşrifat canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.

serîf ve sûre-i Mûlk tilâvet olunup ve baş uclarına bir selvi diküp üzerlerine bir sumâkî sandûka vaz' olundu. El'ân anda medfunlardır. Ba'dehû tekûr insâf idüp cemî-'i userâyı âzâd ve her birine birer mikdâr in'âm ile âzâd ve diyârlarına ırsâl eyledi ve Câbir-i Ensârî dahî ol hînde vefât idüp sultanların civârina defn idecekler idi. Lâkin kilisada riyâzat üzerine olan kız izin virmedi. Ol vakit Ayvansaray'da ashâb-ı kirâm tüccarlık münâsebetiyle [7a] gelüp eğlenir idi. Hattâ loncayı kıraldan isteyüp 'Bize bir esnâf loncası için bir yer vir' deyüp istediler. Ol yeri anlara virmişdi ve bir mikdâr mahal de mekâbir için vermişdi. Ol mekâbire defn eyleyüp üzerine bir câmi' binâ olmuşdur, ol dahî şimdi Mustafâ Paşa'nındır. Binâen alâ zâlik Câbir-i Ensârî'yi ol mahalde defn eyledikleri sıhhate resîd olunup İstanbul alındıkda istihâre olunup hazret-i Câbir anda medfûn olduğu tashîh olunduğu cihetle Koca Mustafâ Paşa dahî üzerinde olan câmii ihyâ idüp el'ân mahall-i ziyâret olduğu meşhûrdur, mütevâtirdir. el-uhdetü ale'r-râvî."

A 3608/ "[9a]

Yatsu nemâzin edâ itdiler

Hazret-i Izzete gönü'l tutdilar

Nesl-i Resûl'den idesin bizi

Âğ iken kara itme bu yüzü

[9b] *Kâfirin fîrâşına irme sen bizi*

Rûhimizi kabz idüp al bizi

İki hümâ birbirini kucdilar

Cennet-i a'lâya per açdilar

Ol demde nûr indi kilise üstüne

Îmâm-ı Hüseyen'in kızları kasdına

Tekûr gördü ol yere nûr indiğin

Bildi ol dem rûhi revân olduğuñ

Bilemedik kadrini biz gitdiler

Cânlarını kurb-ı Hakk'a etdiler

Didi yanıldım bir söz söyledim

Aceb bilüp nice hatâ eyledim

Anladığım budur itdiler duâ

Peygamber neslidir iki hümâ

Irtesi bir çul geçürdü boynuna

*Hazret-i sultâni çeküp aynına
 Bâş açık yalın ayak geldiler
 Yaygara iderek yüzler sürdiler
 Bu kiyâfetde benim budır sebeb
 Hazret-i Peygamber’indir bu şeref
 Esîr hâtunlar vâr idi geldiler
 Âyîn-i İslâm ile yaykadilar
 Esîr erler vâr idi hep geldiler
 Câbir imâm olub nemâz kıldılar
 Zencirli selvi dibine koydilar
 Sûre-i Yâsin dahî okudilar.*

[10a] *El’ân medfûnlardır anda begin*

*Fâtiha oku vâr sen Hak alîm
 Cümle esîrleri azâd eyledi
 Biraz mâl virüp varın gidin didi
 Hazret-i Câbir de vefât eyledi
 Ânı da bir câmie defn eyledi
 Bellüdir ol ider ihvân
 Kil ziyâret mağfiret ide Yezdân
 Mustafâ Paşa’nın ol câmii
 Müşerrefdir câmi‘ ile lâmii”*

B 1293/ “[167a] kilisasına yaturdular. Bunlar yatsudan sonra el kaldırıp duâ itdüler. İkişi de rûh-ı şerîflerin Hakk'a teslîm itdiler. Ol demde hazret-i Hüseyin'in kızlarının rûh-ı şerîfine nûr inüp tekfür bu keyfiyyeti görüp ve sultanların vefâtını duyup “Evvâh, acaba bunlara ta‘zîmde kusûr mu eyledim? Yohsa bir hatâ söz mü söyledim? Zira bunların duâsı red olunmaz elbette kabul olur. Peygamber neslin-dendir” deyüp hemân⁵¹ kiral yalın ayak başı açık âğâz iderek geldi ve tevâbi'leri dahî geldiler.⁵² Esîre hâtunlar vâr idi. Cümle geldiler. Âyîn-i İslâm üzre gasl eyledi. Sahâbîden beş zevât ile hazret-i Câbir imâm olup nemâzin kılup zencirli [167b] servi dibine defn eylediler. Lâyık olan ol mahalle varup ziyâret idüp fâtiha-i şerîfe okuyup

⁵¹ C 723/ [vr. 3]’de kiralın boğazına bir at çulu geçirdiği söylenmektedir.

⁵² C 723/ [vr. 3]’de bu kısımda Sultan Süleyman’ın da yağmur duasına çıktıgı zaman boğazına bir at çulu geçirdiğini, duaya bu şekilde çıkmak gerektiğini anlatmaktadır.

rûh-i şerîflerine hediyye itmelidir.⁵³ Kîral ne kadar esîrler vâr ise cümlesini âzâd eleyüp vâfir mâl virüp vilâyetlerine gönderdi. Hazret-i Câbir-i Ensârî vefat eleyüp⁵⁴ Eyyvânserây'da Mustafa Paşa Câmî-i şerîfine defn olunup el'ân ziyâretgâhıdır.⁵⁵ Hakk teâlâ cümlesine rahmet eyleye.”

D 1190/ “[30b] Sultânâh hazerâtı Cenâb-ı Kibriyâ cellet azametühû hazretlerine [31a] teveccûh ve cedd-i pâkleri ervâhina tevessül-i tâm-birle savm ü âdet şuğullerinde iken bir gice yatsu namazından sonra⁵⁶ rûh-i revânların Cenâb-ı Hakk'a teslîm itdiler ol anda kilise üzerine kanâdil gibi nûrlar nâzil ve zâhir ve dûrلü acâyibâtlar bâhir olduğunu tekûra haber virdiler sultânâh-zî-şânın savmaa-i pür-envârlarına nazar olundukda intikâl-i civâr-ı Rabbi'l-âlemîn oldukları haber virildikde sultânâh-zî-şân hazerâtını tekfûr kiralı tâlfîf yüzünden söylediği söz ile âzerde eylediğine nâdim ve peşîmân olup gayret-i hayretinden boğazına bir siyah çul delüp giçürdü ol vakt esîr bulunan müslimân hâtunları tağsîl ve tekfîn idüp cemî' userâ-yı muvahhidîn hazret-i Câbir radiyallâhu anhîn imâmetiyle edâ-yı salât-ı duâya iktidâ olundu. [31b] Bir mahal münâsebeti tefekkîr olundukda zencirli servi tarafına defnolunup üzerine Yâsîn-i şerîf tilâvet eylediler. El'ân anda medfûn oldukları mervîdir radiyallâhu teâlâ anhümâ ve an ebîhimâ ve an ashâb-i güzîn radiyallâhu teâlâ anhüm ecmaîn. Ve ba'dehû tekfûr-i mesfûr insâf idüp ol zât-i şerîflerin hâtırları için cemî' userâ-yı muvahhidîni âzâd ve her birerlerine belağan mâ belağ dürlü in'âm ve gûnâgûn özürler ile dâr u diyârlarına ırsâle rikkat ve ihtimâm eyledi ve Câbir-i Ensârî radiyallâhu teâlâ anhü dahî çok geçmeden bi-emrîllâhi teâlâ çok geçmeyüp dâr-ı bekâya rihlet idüp tekfûr serâyının civârına defn itmek murâd eylediklerinde kilisede riyâzat üzre olan kızların reisi izin virmeyüp ol vakt Eyyvân semtinde bir zîr-i [32a] zemînde hân misüllü bir âsitâne vâr idi. Müslüman tüccârları anda sâkin olurlar idi. Birisi içlerinden vefat itse şîmdî Mustafa Paşa Câmî-i şerîfi olan mahalle civâriyet hasebiyle defn iderlerdi. Binâen aleyh hazret-i Câbir-i Ensârî alehyi

⁵³ *C 723/[vr. 3]*: burada bir ilâve yapılarak hanım sultanların kabir yeri tarif edilir. Servinin köküne yakın olduğu belirtilir. Bu risâleyi okuyanların haberdar olacakları söylenir. Koca Mustafa Paşa şeyhi Hasan Efendi'nin önce bu makamda sonra da Sünbul Sinan hazretlerinin türbesinde dua ettiği, bunun sebebini soranlara da “Aslı vardır sizler bilmezsiniz” dediği nakledilmektedir.

⁵⁴ *C 723/[vr. 3]*: Beş gün muammer olmuştur.

⁵⁵ *C 723/[vr. 3]*: Koca Mustafa Paşa bu câmii Hz. Câbir için binâ ettirmiştir.

⁵⁶ *E 331/[vr. 93b]*: Burada “Yâ Rab, bizi kâfire nasîb itme, deyu niyâz ve birbirlerine sarlaşup ikisi birden..” şeklinde ilâve vardır. *F 1228/[vr. 15-16]* nûshasında ise şöyle dua ettilerini nakledilmektedir: “İlâhî biz bîcâre karîbü'd-diyâr, âciz, bî-kes câriyeleriniz Dîn ü îmânımızı ve ırz u nâmus-i İslâmiyyemizi lekedâr olmadan hîfz u idüp bizleri bu vartadan [16] halâs ve necât ihsân idüp peder mâderimize ve ceddimiz Muhammed Mustafâ sallallâhu teâlâ alehyi ve sellem'e mülâkât ile mesrûr et yâ Erhamerrâhîmîn.”

rahmetü'l-bârî efendimiz hazretlerini ol mahalle defn olunduğu sîhhate resîde olup İslâmbol feth olundukda mazanna-i kirâmdan istihâre ve teveccûh iderek hazret-i Câbir-i Ensârî râdiyallâhu anhü ol mahalde medfûn oldukları tashîh ile Koca Mustafa Paşa-yı gâzî ta'zîmen üzerine müceddiden Ayvansaray dâhîlinde olan câmi-'i şerîfi binâ ve ihyâ buyurdukları mervîdir.⁵⁷ Tekfûr-i mesfûr üzerlerine kırmızı somâkî olarak mücellâ musaykal yekpâre bir sandûka vaz' itmiş ve kilise [32b] olan Koca Mustafa Paşa Câmi-i şerîfi havlisinde zencirli servi önünde medfûn olan sultânân-ı ıffet-nişân hazerâtı içün mezkûr somâkîden iki aded sandûka nişânları vâr imiš ise de mürûr-i ezmine ile tahte't-türâb kalmış olduğu mervîdir. el-Uhdetü ale'r-râvî. Hîn-i fetihden beru tevâtür ile sâbitdir bir türbe veya bir merkad nişân virilmediği hîkmete mebnî olup⁵⁸ ol âsitân-ı bülend eyvânı envâr-ı velâyet ile münevver ve en-vâ-ı kerâmet ile muanven iden eizze-i kirâm kaddesallâhu teâlâ esrârehüm ve efâzallâhu teâlâ kemâ efâza ale'l-âlemîn sirrahû hazerâtı⁵⁹ ma'nen keşfen âgâh olup sâliklerini ve belki âmme-i nâsı ol mahall-i mübârekeden mürûr ve ubûrlarını men' u ta'zîm ü tekrîm içün tergîb ü terhîb iderlerdi rahîmehullâhu teâlâ aleyhim ecmaîn."

7. Ehl-i beyte Saygı

A 3608/ "[7a] Sübhanallâh garîbdir ki kefere olan İspanya ve tekûr kıralları peygamber [7b] evlâdına ne minvâl üzere riâyet eylediler acîbdir. Yezîd müslimân evlâdi olup İslâm da'vâsında iken hânedân-ı Resûlullâh'a ne güne hiyânet eyledi. İbn-i Ruhbân ve İbn-i Şuhne ve Hulâsa sâhibi Yezîd'e la'neti tecvîz eyledi ve allâme-i sânî, muhakkîk Sa'deddîn Teftazânî dahî *Şerh-i Mekâsid*'da beyân-ı sahâbeden sonra 'Ehl-i beyt-i Resûllillâh'a zulm gâyet zuhûrdadır, ihfâya mecâl yokdur fe-la'netullâhi alâ men bâshêhû ev radiye ev saiye ve le-azâbü'l-âhireti eşeddü ve ebkâ' buyurduğundan la'nette tevakkuf itmekde hâricilik râyihası istișmâm olunur. Maa hâzâ fetvâda leani isbât eylediler. Allâhümme'l-an alâ men zaleme ehle beyti Resûllâhi. el-Hamdü lillâhi ale't-temâm ve's-salâtü ve's-selâmü alâ resûlihî Muhammedin hayri'l-enâm.'

A 3608/ "[10a]

⁵⁷ *E 331/ [vr. 94a]*: Bu konuda başka bir rivayet daha olduğu belirtilmektedir. Bu rivayete göre Ayvansaray'da bir kilise mevcuttu. Kîral, vefat edene kadar ibadetle meşgul olması için Câbir-i Ensârî'nin bu kilisede ikâmet etmesine izin vermişti. Vefat ettiğinde de Câbir, bu kilisedeki minberin altına gömülmüştü.

⁵⁸ *E 331/ [vr. 94a]; F 1228/ [vr. 21]*: Burada Sultan Mahmud'un bu hizmeti îfâ ettiği söylenmekte, ancak risâlenin tercümesine devam edileceği için tafsîlat verilmemişti belirtmektedir.

⁵⁹ *F 1228/ [vr. 22]*: Bu nûshada Şeyh Sünbül Sinân'ın, hanım sultanların hadîka-i cinân olan merkad-i şerîflerinin zincirli servi dibinde olduğunu keşfettiği zikredilmektedir.

*Kâfir iken zâhirâ bak nişledi
 Âl ü ashâba riâyet eyledi
 Yezîd-i bed nefis ashâbdan iken
 Ne hiyânet eyledi andan iken
 Havâric kokusu var ey men-i cân
 La 'n itmezlerse la 'net eyle sen
 İbn-i Hümâm İbn-i Şuhne yazdilar
 Fetvâda la 'n tecvîz itdiler
 Temâm oldu risâle hamdü lillâh
 Cum'a gün salâ vaktinde ilâh
 Zü'l-ka 'de dördüncü günü idi
 Temâm oldu risâlemiz ve's-selâm
 Ey Fenâî-i Halvetî şerh eyledin
 Hüseyen'in kızlarını medh eyledin
 Rîdvânnullâhi aleyhim ecmaîn"*

B 1293/ "[167b] Bu kîssa ma'lûm olduysa İspanya kırалı zâhiren kâfir iken âl-i ashâba ne rütbe ta'zîm ve riâyet eyledi. Bu mel'ûnlar sûretâ müsliman iken hânedân-ı [168a] eyledi. (...) bir tâife Yezîd'e la 'net (...) hakkında fetâvâlarda la 'n yazdilar. İbn-i Vehbân ve İbn-i Şihne fetâvâda la 'net tecvîz itdiler ve hulâsa mestûr-i Sa'deddîn'de mestûr dahî gayriler câiz gördüler.⁶⁰ Bu risâle el-hamdü lillâhi Cum'a günü salâ vaktinde sene-i bin doksan beşde idi temâma resîde oldu. Ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbîhî ecmaîn."

D 1190/ "[33a] Ağreb-i garâyibden ve a'ceb-i acâyîbdendir ki küfr ü dalâlet üzere olan İspanya kırалı ol mertebe ta'zîm ü tekrîm ü tevkîr itmiş iken belki kadr-i âlîlerine ta'zîmde kusîr iderim hulyâsiyla cümle kıralların bâşı olan İslambol tekfîruna gönderüp mahallerine ırsâli husûsunda suhûlet olması ve haklarında ta'zîm ü tebcîl kılınması recâ zîmnâda nâme ve sâir hedâyâ ile recânâme yazması ve tekfûr-i mesfûr dahî vusûlünde evlâd-ı Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve ashâb-ı kîrâm hazerâtına ne vechile mâlen ve bedenen ikrâm ü riâyet ve memleketine kadem

⁶⁰ C 723/ [vr. 3] Bu risâle şöyle son bulur: "Yezîd-i mel'ûn kâtib-i vahyin oğlu iken, ashâbdan iken gör hânedân-ı Âl-i Muhammed'e itdikleri hiyâneti, bunlar zâhiren kâfir iken Âl-i Muhammed'e ve sahâbe-i Resûllâh'a itdikleri riâyeti. Dilerim Mevlâdan Yezîd'e la 'nete kâil olmayanları yevm-i kıyâmetde Yezîd-i laînin alemi dibinde haşr ey-leye. Bi-hürmeti Seyyidi'l-mûrselîn."

basdıklarını müteyemmen bilüp ve hîn-i vefâtlarında ta'zîmde kusûrum oldu deyüp mahzûn ve niçe günler yâs ü mâtem iderek siyâh çulu boğazına giçürüp teklîf-i mesâlih-i mefâsidesine nâdim ü peşîmân oldu. Aceb değil midir ki [33b] evlâd-i Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve ashâb-ı Resûlillâh da'vâsında ve İslâm iddiâsına olup hânedân-ı hazret-i Resûlillâh sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine bugûne hîyânet iden Yezîd-i pelîd-i anîd aleyhi la'netü Rabbi'l-mecîd hakkında tevakkuf itmek muhibb-i hânedân-ı Resûle yakışmaz. İbn Vehbân ve İbn Şîhne ve Hulâsa sâhibi ve Sa'deddîn ve sâhib-i Muhammediyye ve sâir muhibbân-ı âl-i abâ Yezîd-i pelîdin hakkında la'ni mertebe-i vücûbda bildiler. Zîrâ Yezîd-i anîd aleyhi'l-la'neye la'netde tevakkuf idenlerde hâricîlinin râyihası istişmâm olunur. Leanallâhu Yezîden ve alâ kavm-i Yezîd mea hâzâ fetvâda la'ni isbât eylediler tevakkuf iden kibâr-ı ehlullahdan ba'zılarına ve hazret-i İmâm-ı Şâfi radiyallâhu anhü [34a] hazretine niçün Yezîd aleyhi'l-la'ne hakkında la'net olunmak husûsunu tafsîl buyurulmayup tevakkuf olundu deyu suâl olundukda öyle hâin ve kâfir-i habîs için lisân-ı nâzenînimî telvîs itmem buyurdılar. Vâkian dünyada üç kelâm vardır ki Cenâb-ı Hakkın rızâsı olmayan şeydir. Birisi belâ lafzi ve birisi la'net lafzi ve birisi dahî kibirdir. Ancak bunları icrâ kendüye mahsûsdur. Gayrinin itmesi rızâ değildir. Gelelim belâ lafzi sâdir olduğu gibi beyne's-semâ ve'l-arz muallâk kalur. Melâike ve sâir mahlûk râyiha-i kerîhesinden ta'cîz olup bir yerde karâr itdirmezler. Lafz-ı belâ dahî dir ki: Yâ Rabb ne mahalle gideyim Cenâb-ı Hakk emr idüp buyurur ki kimden sudûr [34b] iddin ise ana rucû' eyle zîrâ (...) billâhi teâlâ kibir dahî kendüye mahsûsdur kimse şerîk olamaz ve şerîk olana Cenâb-ı Hakk gazab ider ve birisi dahî la'net lafzıdır. Maâzallah teâlâ Cenâb gazab eylediği kuluna Allahu teâlâ buyurur andan gayrı kimesne söyleyemez ancak la'net lafzının ma'nâsı ve ifâdesi rahmetden baîd olsun dimekdir. La'net lafzını söylemeyeüp rahmetden baîd olsun deyu Yezîd'e bed duâ eylemek câizdir. Lâkin muhibb-i hânedân-ı âl-i Resûle kemâl-i merhamet ve muhabbet iden muhibbler ve âşiklar ve bağrı yanıklar harâret-i aşk ile la'net değil dahî söylemeyeceği kalmaz. Bu risâle bin doksan beş zi'l-ka'desinin dördüncü günü nazımdan nesre tebdîl olundı ve's-selâm.⁶¹"

Menkîbenin Değerlendirilmesi

Muhtevâ açısından risâlenin tercümelerine bakıldığındâ menkîbenin bazı küçük farklar dışında hemen hemen benzer şekilde nakledildiği görülmektedir. Bu menkîbenin ana unsurlarının hâlen halk arasında şifâhî olarak

⁶¹ E 331/[vr. 93b]: Risâle şu cümle ile bitmektedir "Ve her zemân selâmullahi ale'l-Hüseyin ve âlihî, la'netullâhi alâ kâtilihî ve a'dâihî ile hatm-i kelâm ideriz."

rivayet edildiği de bilinmektedir. Aynı menkîbe Hüseyin Vassâf tarafından *Sefîne-i Evliyâ*'da, Ahmed Sâfi tarafından da *Sefîne-i Sâfi*'de, İmam Süyûti'nin risâlesinden iktibas olduğu belirtilerek, özet biçimde tekrarlanmaktadır.⁶² Ahmed Sâfi, İmam Süyûti'ye isnâd olunan bu yazma risâleyi pek çok külvetlerle ele geçirip mütalaa ettiğini söylemektedir.⁶³

Cumhuriyet sonrası kaleme alınan İstanbul türbelerine, tarihî mekânlarına ve folklorüne ait kitaplarda ise Çifte Sultanlar türbesi hakkındaki menkîbe şifâhî nakillerle uyumlu bir şekilde hikâye edilir. Bu eserlerde İmam Süyûti'ye atîf yapıldığı görülmez. Bu aktarımların umumiyetle Süheyl Ünver'e dayandığı söylenebilir. Süheyl Ünver ise menkîbeyi Tahsin Ünal'ın bu konudaki makalesinden alıntılamıştır.⁶⁴ Diğer eserlerde yer alan nakillerin ise daha çok Bayrı'ya dayandığı anlaşılmaktadır.⁶⁵

Risâlenin tercümelerinde, sahâbe türbelerini bildiren listelerde ve *Sefîne* adlı iki eserde hanım sultanları kasdetmek üzere Kerîmetân-ı Hazret-i Hüseyin, Kerîmetân-ı mûkerremeyn, Hz. Kerîmeteyn-i Muhteremeyn,⁶⁶ Hazret-i Hüseyin'in iki kerîmesi/kızı şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Arşiv belgelerinde ise İmam Zeynelâbidîn'in iki kerîme-i muhteremeleri ifadesi yer almıştır. Ancak günümüzde bu türbe Çifte Sultanlar ismiyle şöhret bulmuştur. Bu terkîbin ne zaman kullanılmaya başlandığını tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte, Cumhuriyet sonrasında neşredilen kitap ve makalelerde bu türbenin Çifte Sultanlar olarak adlandırıldığı söylenebilir. Bunun yanında Çifte Evliyâlar diyenlerin de bulunduğu bildirilir.⁶⁷ Burada iki hanımın medfun olduğunun söylenmesi dolayısıyla, bu anlamlı Türkçe terkip neş'et

⁶² Vassâf, III, 352; Ahmed Sâfi Bey, *Sefîne-i Sâfi*, I-XVIII, İstanbul ts., XVIII, vr. 3159-60.

⁶³ Sâfi, XVIII, vr. 3159.

⁶⁴ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Mehmet Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947, s. 142; İsmail Giray, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul 1975, s. 86; Mustafa Özdamar, *Şehid Sahabeler*, İstanbul ts., s. 50.

⁶⁵ Giray, s. 85.

⁶⁶ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 297.

⁶⁷ Aysel Okan, *İstanbul Evliyaları*, İstanbul 1968, s. 133.

etmiş olmalıdır. Hattızâtında Çifte Gelinler adındaki başka bir türbenin varlığı da isim olarak böyle bir yakınlaştırmaya imkân vermiş olabilir.

Menkibede Hz. Hüseyin'in iki kızından bahsedilmesine rağmen, tercüme nüshaların biri dışında hiçbirinde adları açık olarak zikredilmez. Çifte Sultanlar türbesinin kuşak yazısında yer alan şiirde de isimleri belirtilmemiştir. Genel olarak ilk rivayetlerde Hz. Hüseyin'in kızları, İmam Hüseyin Kızları⁶⁸ olarak geçerken, halk arasında nakledilen yaygın haberleri yansitan yakın dönemde kaleme alınan birçok eserde Hz. Hüseyin'in kızlarının adları açık bir şekilde zikredilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki târihen Hz. Hüseyin'in kızlarının Sükeyne ve Fâtima olarak tanınıyor olması, yakın dönemde kaleme alınan kitaplarda Çifte Sultanlar'ın bu isimlerle anılmalarına sebep olmuştur. Ne var ki zikredilen bu isimlerde hatalara da tesadüf edilmektedir. Ayrıca Çifte Sultanlar'ın kim olduğunu açıklamak için verilen birbirinden farklı kimlik bilgilerini şu şekilde tesbit etmek mümkündür: Fâtima⁶⁹/Fatma ve Sâkine,⁷⁰ Fâtima ve Zeyneb,⁷¹ Hasan ve Hüseyin'in kızları Hatice ile Zehra⁷² veya sadece Hasan ve Hüseyin'in kızları,⁷³ Hz. Hüseyin'in torunları,⁷⁴ Hz. Ali'nin iki kızı Fatma ve Zeyneb,⁷⁵ Ümmü Gülsüm.⁷⁶ Diğer taraftan Çifte Sultanlar sahâbe olarak da tanıtılmışlardır ki, Hz. Hüseyin Hz. Peygam-

⁶⁸ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, 268; Hasırcızâde, *İstanbul'da Sahâbe ve Evliya Kabirleri*, İstanbul 1984, s. 75; Giray, s. 83.

⁶⁹ Ayhan Yalçın, *Gönül Sultanları İstanbul Evliyaları ve Ziyaret Yerleri*, İstanbul 1996, s. 103-104, 150; Mehmed Hocaoğlu, *İstanbul'daki Sahabe Kabirleri*, İstanbul 1987, s. 147; Özdamar, s. 49; Gürel, s. 59.

⁷⁰ Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 118.

⁷¹ Sâfi, XVIII, vr. 3159; Arlasez, vr. 45a.; F. William Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, New York 1973, I, s. 17; Metin And, *Ritiüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 61.

⁷² M. Orhan Bayrak, *İzahî İstanbul Sözlüğü*, İstanbul, s. 67; M. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 24.

⁷³ Bayrı, *İstanbul*, s. 141; Giray, s. 85; Okan, s. 129.

⁷⁴ Özdamar, s. 49.

⁷⁵ Köseoğlu, s. 15, 17.

⁷⁶ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 297.

ber'in vefâtında henüz bir çocuk olduğu için bu bilgi gerçeği yansitmamaktadır.⁷⁷

İmam Süyütî'nin risâlesine göre hanım sultanlar Kerbelâ'dan sonra götürüldükleri Şam'dan Mısır'a gönderilirken İspanyol korsanlarına esir düşerek önce İspanya'ya daha sonra da İstanbul'a getirilirler. Çifte Sultanlar'a ait diğer menkibelerde ise ya Yezîd'in doğrudan bu iki kerîmeyi Bizans'a câriye olarak gönderdiği,⁷⁸ ya Bizans'ın Beyrut'ta Araplarla yaptığı bir savaşta bu hanımların esir edildikleri,⁷⁹ ya da bu hanımların Emevî zulmünden kaçmak üzere İstanbul'u muhasaraya gelen halife ordusuna, ashâba hizmet duyguyla katıldıkları ve daha sonra da burada ikamet ettikleri şeklinde muhtelif rivayetler aktarılmaktadır.⁸⁰

Risâlede nakledilen menkibeye göre hem İspanyol kralı hem de Bizans imparatoru Son Peygamber'in torunları olduklarını öğrendikleri hanım sultanlara bu sebebe binâen son derece hürmetkâr davranışmışlardır. Menkibenin ana fikri Hıristiyan olan devlet reislerinin Müslüman olsalar da peygamber evlâtına gösterdikleri hüsnü müameleyi yükseltmek suretiyle Müslüman olan Yezîd'in kendi peygamberinin Ehl-i beytine revâ gördüğü zulmün şiddetini belirginleştirmek ve bu müameleye karşı duyulması gereken nefreti daha da pekiştirmek üzerine kurulmuştur.

Risâlenin tercümeleri dışında aktarılan menkibelerde ise Hz. Hüseyin'in uğradıkları zulmü daha da ağırlaştırmak için onların cariye olarak İstanbul'a getirildikleri, Hıristiyan olmaları yönünde baskı yapılarak manastırı kapatıldıları, dinlerini değiştirmedikleri takdirde işkence ile öldürmekle tehdit edildikleri,⁸¹ bunun üzerine hanım sultanların ya “Ölürüz de din değiş-

⁷⁷ Bayrak, *İstanbul'da Gömülü*, s. 118.

⁷⁸ Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20.

⁷⁹ Okan, s. 129-133; Hasircızade, s. 76-77.

⁸⁰ Vassâf, III, 352; Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 298.

⁸¹ Bayr, *İstanbul*, s. 142; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, III, 1490-1491; Giray, s. 85-87; Hasircızâde, s. 76-77; Özdamar, s. 50; Gürel, s. 61; Okan, s. 132-133.

tirmeyiz” şeklinde karşılık verdikleri⁸² ya da karar vermek için kırk gün süre talep ettikleri, bu süre zarfında ise kendilerine ya kuru ekmeğin ya da hiç yemek verilmeyerek ölüme terkedildikleri anlatılmaktadır.⁸³

Hanım sultanların vefat ediş biçimleri ise hem tercüme risâlelerde, hem de matbû eserlerde aynı şekilde verilmiştir. Sadece Hasluck, Hıristiyanlarla evlenmemek için bu kızların canlarına kıydıklarını söyler;⁸⁴ ayrıca işkence ile öldürülüüklerini, servinin dibinde boğazlatıldıkları da aktarılır. Söylendiğine göre II. Mahmud, kızların burada boğazlatıldıklarını keşfetti-rek türbelerini yaptırmıştır.⁸⁵

Tercüme risâlelerde hanım sultanların refakatinde Câbir b. Abdullah el-Ensârî ile beş sahâbînin de bulunduğuundan bahsedilmektedir. Câbir, imparatorun izniyle hanım sultanların defn işlerini yürütür ve cenaze namazlarını kıldırır. Câbir hanım sultanlardan kısa bir müddet sonra vefat eder ve Ayvansaray'daki, o zamanlar Müslüman tüccarların konaklama yeri olan bir mahalde defnedilir. Sadrazam Koca Mustafa Paşa, bu mekâna da yine kendi adını taşıyan bir cami yaptırmıştır. Bu câmi Atik Mustafa Paşa Câmii, veya Câbir Câmii olarak bilinmektedir. Kiliseden çevrilerek yeniden bina edilmiş-tir. Burada medfun olan Câbir b. Abdullah, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin alemdârı olarak da kabul edilmiştir. İstanbul'a geldiğine dair hakkında bilgi bulun-mayan Câbir'in merkadının de İstanbul'daki diğer sahâbe türbeleri gibi ma-kam olduğu görüşü hâkimdir.⁸⁶

Câbir b Abdullah, Kerbelâ'dan on sekiz yıl sonra 78/697 tarihinde Medîne'de vefat eden tanınmış bir sahâbîdir. Kuşatma ya da başka bir sebep-le İstanbul'a geldiğine dair tarihî bir kayıt yoktur. Hanım sultanlarla ilgili hi-kâyenin menkîbevî dokusu içinde Câbir'e yer verilmesinin onun şahsiyeti ve

⁸² Okan, s. 132-133.

⁸³ Hocaoğlu, s. 147-148.

⁸⁴ Hasluck, s. 17.

⁸⁵ Şehsuvaroğlu, s. 128; Tanyeli, “Zincirli Servî”, s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46.

⁸⁶ Ayvansarâyî, s. 229; Semavi Eyice, “Atik Mustafa Paşa Camii”, *DIA*, IV, 67.

hayatı ile bağlantılı bir anlam taşıdığı açıktır. Câbir'in Yezîd'in veliahdliğini desteklememesi ve istemeden zorla biat etmesi, Hz. Osman'ın katilleri arasında kabul edilerek Haccâc (ö. 95/714) tarafından ellerinin kurşunla damgalatılması, ayrıca Hz. Hüseyin'in torunlarından Muhammed el-Bâkır'ın talebeleri arasında bulunması onun ehl-i beyt muhibbi kabul edilmesi için uygun sebeplerdir.⁸⁷

Dâye Hâtun ise Câbir'in hanımı olarak geçmektedir ve hanım sultanları gasletmiştir. Daha erken tarihlerde istinsah edilen risâle tercümelerinde Dâye Hâtun'un ismi zikredilmez. İstanbul'da esir olarak bulunan Müslüman hanımların imparatorun izniyle bu hizmetleri yaptıklarından bahsedilir. İmparator daha sonra da erkek, hanım bütün Müslüman esirleri âzâd eder. Ancak istinsah tarihi daha geç olan ve menkibenin tafsili bazı noktalarda daha da zenginleştirildiği tercüme nüshalarında Dâye Hâtun'un ismi verilir. Menkibenin Dâye Hâtun'la ilgili kısmı ise onun mezar yeri ile pekiştirilir. Bu konuda yakın zamanlara ait matbû eserlerde farklı bilgiler verilmiştir. Yaygın kanâate göre Dâye Hâtun'un kabri Zincirli Servi'nin altında, bugünkü ahşap mahfazanın bulunduğu yerdedir. Diğer bir rivayete göre ise avluda üstü açık, demir parmalıkla çevrili, ortasında bir ağaç bulunan açık merkad Dâye Hâtun'a aittir. Öyle görülmüyorki sahâbîlerden Hz. Câbir ve hanımının Hz. Hüseyin'in kızlarına refakatîyle bu şerefli tablo tamamlanmış ve bu menkibe ile bağlantılı olarak onlara da İstanbul'da birer makam takdir edilmiştir.

Tercüme risâlelerde menkibenin sonunda yer alan bir diğer husus, hanım sultanların mezarlarının zamanla kaybolması ve fetihten sonra burada bir câmi-tekke ihdâs edilmesinin ardından Sünbül Efendi'nin bu merkadın yerini keşfen belirlemesidir. Sünbül Efendi devamlı burada dua eder ve mürîdânın da buraya hürmet göstermelerini istermiş. Vefatında da hanım sultanların ayak ucuna defnedilmeyi vasiyet etmiştir.⁸⁸

⁸⁷ Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah", *DIA*, VI, 531.

⁸⁸ Tayşı, VIII, 44.

Tahsin Ünal, nakledilen rivayetlere inanarak buradaki toprağı kabartıp mezar hâline getirdiğini söyleyen ilginç bir yorumla Sünbül Efendi'yi Hz. Ali muhibbi bir Bektâşî olarak nitelendirmekte ve Koca Mustafa Paşa Câmii'nde bir Bektâşî tekkesi kurduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca vefatından sonra da onların ayak ucuna ve daha aşağıya defnedilmeyi vasiyet ettiğini kaydettikten sonra, o tarihten itibaren Alevîler'in her sene burada dinî âyin yaptıklarını belirtmektedir.⁸⁹ Sadece Tahsin Ünal'ın makalesinde görülen Sünbül Efendi'nin Alevî (Bektâşî) olduğu hususu, ciddî bir bilgi eksikliğinden neş'et etmiş görünüyor. Tahsin Ünal'ın Sünbül Efendi'yi Alevî-Bektâşî olarak tanımlaması, bu câmide 10 Muharrem'lerde anma merâsimleri yapılmasından kaynaklandıysa, bu da isâbetli bir yaklaşım değildir; zira Sünbül Efendi'nin zamanından itibaren sürdürülen bu toplantılarla belli bir kesim değil İstanbul'da bulunan her tarîkten şeyh ve müridlerle birlikte halk iştirak etmekteydi.

Risâlelerin son kısımlarında bilhassa Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehâdetine sebep olduğu için Yezîd b. Ebû Süfyân'ın tel'îne müstahak olduğuna dair bir bahis açılmıştır. Bu kısmın İmâm Süyûtî'nin risâlesinde olup olmadığı hususu açık değildir; ancak Fenâî-i Halvetî'den itibaren bütün nüshalarda İbn Vehbân ve İbn Şîhne'den söz edilmiş olması, İmam Süyûtî'nin de bu konuya değindiğini gösteriyor. Ayrıca Teftazânî⁹⁰ ve Yazıcızâde'nin⁹¹ bu konudaki menfi görüşlerine de yer verilmiştir. İleri tarihli nüshalarda ise Ehl-i beyte sevgi ve saygı göstermenin fazileti üzerinde daha geniş şekilde durulmuştur.

Menkîbede açık olarak bizzat Hz. Hüseyin'in iki kızının Koca Mustafa Paşa Câmii'nin avlusunda, Zincirli Servi'nin yanında açık bir türbede

⁸⁹ Ünal, s. 804, Revnakoğlu Arşivi, 36/20.

⁹⁰ Sa'deddîn et-Teftazânî (ö. 793/1391), sahâbeye ve ehl-i kibleye ta'n etmenin câiz olmadığını, yalnız Ehl-i beyte zulmedenlerin bunun dışında olduğunu ileri sürerek Yezîd'i bu çerçevede değerlendirmiştir. bk. *Şerhu'l-Mekâsid*, thk. Abdurrahman Umeyre, I-V, Beyrut 1989, V, 311.

⁹¹ Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (857/1453), *Muhammediye*, haz. Âmil Çelebioğlu, I-II, İstanbul 1996, II, s. 305.

medfun oldukları zikredilmektedir. Bununla birlikte türbenin bizzat bu iki hanım sultana ait olup olmadığı hususu zihinleri meşgul etmiştir. Bilindiği üzere tarih ve neseb kitaplarında Hz. Hüseyin'in Fâtima ve Sükeyne isminde iki kızı olduğundan bahsedilir.⁹² Hz. Hüseyin'in kızları Kerbelâ vak'asından sonra ilk önce Şam'a getirilmişler, buradan da Medîne'ye gönderilmiştir. Medîne'de hayatlarına devam ettikleri bilinmektedir.⁹³ Fâtima Mîsîr'da 110 (728), Sükeyne ise Medîne'de 117 (735) tarihinde vefat etmiştir.⁹⁴ Fâtima'nın Medîne'de medfun olduğu da söylenir.⁹⁵ Fâtima'nın Gazze'de, Sükeyne'nin de Kûfe'de, Mîsîr'da veya Şam'da medfun olduğu yönündeki rivayetler ise zayıftır.⁹⁶ Menkibeye eserlerinde yer veren bazı müellifler tarihî bilgileri hatırlatarak bu merkadin Sükeyne ve Fâtima'ya ait olmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir.⁹⁷ Çifte Sultanlar'ın, Vak'ânüvîs Pertev'in şîri, arşiv vesikaları ve *Sefîne-i Evliyâ*'da Ali Zeynelâbidîn'in kerîmeleri olarak anılmaları ise böyle bir şüphe üzerine daha mâmûl bir ihtimalin tercih edildiğini düşündürmektedir.⁹⁸ Ahmed Rif'at ise sahâbe türbelerini sayarken Hz. Hüseyin'in iki kızından bahsetmez, fakat bu türbede Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Şehribânû Hâtûn'un medfun olduğunu kaydeder ki, Hz. Hüseyin'in bu isimde bir kız kardeşi yoktur.⁹⁹

Hz. Hüseyin'in neseb kayıtları gözden geçirildiğinde üçüncü nesil olan, yani Ali Zeynelâbidîn'in oğlu Zeyd'in oğlu Hüseyin'in Fâtima ve Sükeyne isminde iki kızı olduğu görülmektedir.¹⁰⁰ Bu kişilerin de İstanbul'a

⁹² Mecdî, s. 93.

⁹³ Gülgün Uyar, *İslam Tarihinde Ali-Fâtima Evlâdi (260/873'e kadar)*, İstanbul 2004, s. 448, 454.

⁹⁴ Uyar, s. 103; Zeyneb bint Ali, *ed-Dürri'l-mensûr*, I-II, Beyrut 1999, I, 429; II, 162.

⁹⁵ Ahmed Halil Cüm'a, *Nisâü min asri't-tâbiyyîn*, Beyrut 1992, I, 48; Muhammed et-Tevencî, *Mu'cemü a'lâmi'n-nisâ*, Beyrut 2001, s. 134.

⁹⁶ Uyar, s. 461, 466, 474-475, 477, 487.

⁹⁷ Vassâf, III, 352, 353, 354; Baltacı, s. 8-9; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 300.

⁹⁸ BOA, EV 13467; BOA, EV 13465; Vassâf, III, 352.

⁹⁹ Ahmed Rif'at, I, 150.

¹⁰⁰ Mus'ab ez-Zübeyrî (236/850), *Kitâbü Nesebi Kureyş*, thk. E. Levi-Provençal, Kahire 1381, s. 66; Uyar, s. 592-593.

geldiklerine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte isimlerdeki bu tür benzerlikler, Hz. Hüseyin'in soyundan benzer isimde başka torunlarının bu türbede medfun olabilecekleri ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim Çifte Sultanlar'ın Hz. Hüseyin'in kızları olmadıklarını beyan eden müellifler, en azından makam-türbe kabul edilmesi gereken bu türbede hazretlerin rûhâniyetlerine fâtiha hedîye edilmesini münâsip addetmişlerdir.¹⁰¹

Türbe Kaynaklı İnanışlar ve Âdetler

Koca Mustafa Paşa Câmii ve Sünbül Efendi türbesi halkın rağbet ettiği İstanbul'un onde gelen ziyâretgâhlarından ve adak yerlerinden biridir. Özellikle Eyüp Sultan'dan sonra burayı ziyâret etmek yerleşmiş bir âdettir. Diğer taraftan Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ne yapılan ziyâretler zamanla farklı kültürel ve folklorik özellikler de kazanmıştır. Bu câmiyi ve Sünbül Efendi türbesini ziyârete gelenler Çifte Sultanlar türbesini de mutlaka ziyâret ederler.¹⁰²

Şüphesiz Çifte Sultanlar türbesini halk arasında câzip hâle getiren hussus bu türbede medfun bulunan hanım sultanlar hakkında anlatıla gelen hikâyedir. Temelde yukarıda konu edilen menkibede nakledilenler bilinmekte birlikte, menkibede geçmeyen, ancak bu hikâyeye eklenmiş başka ayrıntılar da olmuştur. Bu bilgiler genellikle halk inanışlarını da aksettiren türbe kitaplarında ve gazete tefrikalarında tekrarlanmıştır.

Tercüme nüshalarda anlatılanlardan farklı olup menkibeye ilâve edilmiş bir nokta imparatorun kızı ile alâkalıdır. Rivayeti bu şekilde nakleden en erken tarihli matbu eserin Bayrı'ya ait olduğu söylenebilir. Diğerlerinin bu eserden faydalandığı anlaşılmaktadır. Anlatiya göre imparatorun kızı, Hıristiyan olmaları istenen ve bu sebeple manastırı hapsedilen hanım sultanların

¹⁰¹ Ünal, s. 805, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 267, 269; Tanman, III, 799; Velikâhyaoğlu, s. 167; Giray, s. 85; Hocaoğlu, s. 148.

¹⁰² Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, haz. Süleyman Şenel, İstanbul 1997, s. 121, 237.

varlıklarından bir şekilde haberdar olmadıktan sonra gizli gizli onları ziyârete gider. Kendisiyle akran olan iki kız kardeşin aralarında geçen konuşmalara şahit olur. Kızlar “Allahım sen bizim ruhumuzu kabzeyle bizi gâvur elinde ölmekten koru” diyerek imparatorun elinde öldürülmektense canlarını alması için namaz sonlarında Allah'a duâ etmektedirler. Kırk günün sonunda onları almaya gelen imparatorun adamları, hanım sultanları ölmüş olarak bulurlar. Bu esnada “Allahım, sevdiğim kızlar ölüyorlar. Bana onların acısını çekirme, onlarla beraber benim de canımı al” şeklinde dua eden imparatorun kızı da aniden hastalanarak can verir. İmparator kızının bir yere ve esir kızlarının da bir arada başka bir yere gömülmelerini emreder. İnanışa göre ayludaki diğer üstü açık türbe imparatorun kızına aittir.¹⁰³

Bayrı'da yer alan menkibede imparatorun kızının adı zikredilmez. Bu menkibeyi nakleden müelliflerin çoğu imparatorun kızını ismiyle anmazken Gürel, prensesin ismini Katerina olarak açıklamaktadır.¹⁰⁴ Bu menkibede gelişen olaylara göre Katerina, hanım sultanların iman kuvvetine hayran olur ve babasının yaptıklarından utanır. İmparatordan onları affetmesi için ricada bulunsa da, babasının kararının kat'î olduğunu görür. Manastirdaki bir papazla görüşür; o da yapılacak bir şey olmadığını söyler. Katerina papaz vasisıyla kırkinci gece kızlarla buluşur.¹⁰⁵ Farklı bir rivayete göre imparator kızgınlığından ötürü hiç olmazsa öldükten sonra ayrı yerlerde olsunlar diyecek kızını uzak bir yere gömdürmüştür.¹⁰⁶

Bu konuda hikâye edilen diğer bir menkibeye göre Katerina birgün kızlara peygamber torunu olup olmadıklarını nasıl anlayabileceğini sorar. Bunun üzerine kızlar bir mermere ayak basarlar ve ayak izleri o mermere üzerrine çıkar. Hanım sultanlardan birinin ayak izi olduğuna inanılan bu taş levhayı kabrin kuzey cephesinde, hanım sultanların türbesinin baş tarafında

¹⁰³ Bayrı, *İstanbul*, s. 142; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, III, 1490-1491; Giray, s. 85-87; Hasırcızâde, s. 76-77; Özdamar, s. 50; Gürel, s. 61; Okan, s. 132-133.

¹⁰⁴ Gürel, s. 60-61.

¹⁰⁵ Revnakoğlu Arşivi, 36/43.

¹⁰⁶ Okan, s. 129-133.

görmek mümkündür. Bu hadise üzerine Katerina Müslüman olmuş; ona Sıdika ismini vermişlerdir.¹⁰⁷ Bugün câminin girişinde yer alan kenarı çevrili açık mezara, imparatorun kızı Sarı Sıdika'ya ait olduğuna dair bir levha konulmuştur. Ancak ashabdan iki zâta ait olduğu da ileri sürülen bu mezarin, 1980 öncesi fotoğraf ve kaynaklarda Dâye Hâtun'a ait gösterildiği belirtilmektedir.¹⁰⁸

Bazı menkibelerde ise Katerina'dan bahsedilmez, onun yerini manastırın papazı alır. Papaz imparatorun emrinin hilâfîna hanım sultanlara gizli gizli yiyecek vermiştir. Bir rivayete göre de câminin girişindeki açık mezar bu papaza aittir.¹⁰⁹

Koca Mustafa Paşa Câmii, Sünbül Efendi ve Çifte Sultanlar türbeleri bir takım merâsim ve âdetler bakımından da dikkat çekici bir tarihe sahiptir. Bilhassa asırlardır süren bir an'ane olarak Sünbül Efendi ve Çifte Sultanlar türbelerine yapılan ziyâretlerin en önemlisi 10 Muharrem'de gerçekleşir.¹¹⁰ Bu tarihte Kerbelâ hâdisesinin acı hatırlasını anmak üzere, uygulanış biçimini zaman içinde farklılık göstermiş olan bir merâsim düzenlenir. Sünbül Efendi zamanından beri kesintisiz olarak devam ettiği bilinen bu merâsimi tekke mensupları icrâ eder ve kalabalık bir katılım olurdu. Sünbül Efendi Muhamrem'in onuncu gecesi yüz rekât namaz kılar, tevhîd-i şerîf okur,¹¹¹ o günün

¹⁰⁷ Gürel, s. 61.

¹⁰⁸ Vassâf, III, 359; Ahmed Rif'at, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafîyye*, I-VI, İstanbul 1299, I, 150; Gürel, s. 48; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 295.

¹⁰⁹ Hocaoğlu, s. 147-148.

¹¹⁰ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Ataman, s. 121, 237.

¹¹¹ 10 Muhamrem günü Sünbül Efendi Dergâhı'nda icrâ edilen merâsim ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatılmaktadır: O gece nafile namaz kılır. Sabah ise İstanbul'daki bütün tekkeşerlerinin şeyhleri ve ileri gelen mensupları Sünbül Efendi'nin halifesi Merkez Efendi'ye ait külliyenin hamamında toplanırlar, abdest alırlar ve sabah namazlarını edâ ettikten sonra Kerbelâ şehitlerine mersiyeler okuyarak tekbir ve tehlil getirerek, kafile halinde Sünbül Efendi tekkesine gelirler. Hüseyin Vassâf, Sünbül Efendi'nin sünneti olarak şeyh efendinin Sünbül Efendi tekkesinin hamamında, müridanıyla abdest aldıklarını anlatır. Bu esnada Sünbül Efendi'nin zamanından beri her sene devr olunan sudan kurnaya dökülür, şeyh huzurundan sıra ile geçen müridanın başlarından birer tas su döker. Öğle namazının edâsına sonradan misafir şeyh ve dervişlerle birlikte on iki rekât husamâ namazı (Bir nafile

sabahı da Haseneyn-i ahseneyn'in rûhu için su sebil edermiştir.¹¹² İstanbul'un farklı tekkelerinde 10 Muharrem dolayısıyla özel meclisler toplansa da anmanın en geniş katılımla Sünbül Efendi Tekkesi'nde yapıldığı ve câminin adeta bayram yerine döndüğü nakledilmektedir.¹¹³ O gün için özellikle su dağıtımı sırasında câmide oluşan izdihamı denetlemek için alınan inzibâti tedbirleri gösteren arşiv belgesi, 10 Muharrem'e verilen önemi göstermektedir.¹¹⁴ Hz. Hüseyin'in kızlarının türbesi sebebiyle yüzyıllardır bu câmi ve bu

namaz türü. Vassâf, bu namazın dört rek'at kılındığını söyler. *Sefîne-i evliyâ*'da husemâ kelimesi, zühûl eseri hasmâ olarak yazılmıştır kılır ve sonra mevlid, mersiye ve ehl-i beyt sevgisini dile getiren kasideler okunur. Vassâf, özellikle Yazıcızâdenin inşâd ettiği mersiyenin okunduğunu, hatm-i şerif indirildiğini ve dua edildiğini bildirir. Akşam yemeğinde tekke mutfağında pişen aşûre yenir. Yatsı namazından sonra da en kıdemli şeyhin idaresinde yetmiş bin kelime-i tevhid çekilir ve devran yapılarak ayin son bulurdu. Öğleden sonra câmide zikir yapılırdı. Bir Mevlevî dervîşi bir köşeden nât-i şerif okur, dervîşler halka olurlardı. Bu zaman şeyh efendi bir fatiha çekiktken sonra dervîşler ayakta zikir ederler devran yaparlardı. bkz. Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, I-IV, İstanbul 2006, III, 1527; Vassâf, III, 373; Sâfi, XVIII, vr. 3164-65; Cemalettin Server, "Yakın Çağlarda Muharrem", Revnakoğlu Arşivi, 118/126; Tuğrul İnançer, "Zikir Usûlü ve Musiki", *DİAB*, VII, 112; Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 180-181.

¹¹² Sünbül Efendi türbesinin yanındaki kuyudan gün doğmadan su verilir. Şifâ kuyusu denilen bu kuyudan 10 Muharrem'de su çıktıgı, hatta kuyunun taşıtı rivayet edilmektedir. Diğer bir inanışa göre zemzem kuyusu Muharremin onunda yerin altından taşar, bazı mübarek menbâlardan akarlı. Buradaki musluğın da o gün zemzem kuyusu ile irtibatlı olduğunu inanılmıştır. Cemalettin Server, su dağıtılan günün hanımlar arasında 'su çıktıgı gün' diye bilindiğini söyler. Muharremin birinden onuncu gecesine kadar her akşam Hz. Sünbül'ün türbesi içinde toplanılır. Sandukanın etrafında zikir devam ederken meydan nakibinin elinde tuttuğu içi su dolu bir testiye evvelâ şeyh efendi, sonra dervîşler tarafından sırasile nefes edilir, böylece okunmuş olan testi sebilhanedeki kazana boşaltıldığını anlatır. Gelenlerin bu suyu pul şişelere doldurdukları da söylenilir. Bu şişeler balonlu, uzun saplı renkli kimyahane şîşeleri şeklinde tarif edilmiştir. Halk bunları çocukların ellерinde alaylar teşkil ederek evlerine taşırlar. Bu sudan hastalara içirilir. Zikirden sonra halka bardaklar içinde süt ve şerbet dağıtılır. Yine bugün fukarâ da doyurulur. bkz. Aşçı İbrahim Dede, III, 1527; Server, Revnakoğlu Arşivi, 118/126; Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; Bayrı, *İstanbul*, s. 99-101, 147-148; Yalçın, s. 149.

¹¹³ Şapolyo, s. 180-181.

¹¹⁴ BOA, İ.P.Md. 1350/7069 (7 Şubat 1322).

semt makām-ı Kerbelâ'nın remzi olarak görülmüştür.¹¹⁵ 10 Muharrem günü Koca Mustafa Paşa Câmii'ndeki mevlid ve mersiye merâsimi bugün de devam ettirilmektedir.¹¹⁶

10 Muharrem dışında senenin geri kalan kısmında Sünbül Efendi türbesinin Kamerî ayların ilk Cuma günü ziyâret edilmesi âdetti. O gün salâ verilirken Çifte Sultanlar türbesi ve Zincirli Servi'nin bulunduğu çatı etrafında yarınlı nüzullü hastalar, vakti gelip de yürüyemeyen çocuklar, kısmetli arayan kızlar döndürülürdü.¹¹⁷ Diğer taraftan özellikle evlenmek isteyen kızlar hanım sultanların kabirleri üzerinde açan güllerden koparıp yakalarında taşırlardı. Çocuğu olmayanlar da gül goncalarının yapraklarını yutar ve çocukların olması için dua ederlermiş.¹¹⁸ Yine kısmetinin açılması için gelen kızlardan birinin Cuma günleri salâ verilirken kafesin dört köşesinde bulunan musluklardan birini açtığı, diğerinin o musluğunu kapadığı, arkadan gelenin tekrar açtığı, bu adetin salâ bitene kadar devam ettiği nakledilir.¹¹⁹

Ayrıca Arabî ayların ikinci, üçüncü ve son Cuma günleri az sayıda da olsa bu niyetlerle câmiye gelenlerin olduğu veya Cumartesi günleri birçok dilek sahiplerinin câmi avlusunda toplandıkları görülmüştür. Vaktiyle bu merasime Rumların da iştirak ettikleri anlatılmaktadır. Rumların İstanbul'da başka hiçbir camiye göstermedikleri alâkayı bu camiye gösterdikleri, burayı

¹¹⁵ Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; Sadettin Ökten, *Yahya Kemal'in Rüzgariyla Düşünceler ve Duyuşlar*, İstanbul 2008, s. 64.

¹¹⁶ Vassâf, III, 373; Sâfi, XVIII, vr. 3164-5; İnançer, "Zikir Usûlü ve Musiki", *DİAB*, VII, 112; Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106. Bu merâsimin önceki asırlarda ki ve bugünkü icra şeklinin tafsilati için bkz. Server, Revnakoğlu Arşivi, 118/126.

¹¹⁷ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46. Bu günlerdeki adetler ve yerine getirilen merâsimler için bkz. Sâfi, XVIII, vr. 3164-66. İlk Cuma günü salâ okuyacak müezzine verilen eşyaların minareye çıkarılması ve Safiye Hâtun türbesi ile ilgili adetler için bkz. Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul 1958, s. 275; Hasluck, I, 267; Tanman, III, 797.

¹¹⁸ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; 118/114.

¹¹⁹ Vassâf, III, 353.

mukaddes addettikleri söylenmektedir. Ancak Meşrutiyetten sonra bu mera-simlere iştirak etmez olmuşlardır.¹²⁰

Aynı zamanda anneler sıhhatlı, uslu ve kerametli olmaları için çocukların Sünbul Sinan türbesi önünde toplarlardı. Çocuklar bir halka teşkil ederler ve dervişler ilahiler okuyarak onları Çifte Sultanlar türbesinin etrafında döndürülerdi.¹²¹ Halkın inanışına göre Çifte Sultanlar, esir olup burada hapisten öldükleri için, kimin başı dertte, sıkıntıda bilhassa günahsız olduğu halde hapishanede ise Çifte Sultanlar'a müracaat eder, adakta, niyazda bulunur ve onların sayesinde canını dertten kurtarırmış.¹²²

Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin avlusunda bulunan ve çeşitli halk inançlarını şekillendirmiş mahallerden birisi de Zincirli Servi olarak bilinen kuru servi ağacı ve ağacın etrafındaki ahşap mahfazadır.¹²³ İmam Süyûtî'nin tercümelerine göre ya imparator hanım sultanları manastırın avlusunda mevcut servi ağacının yakınına defnettirmiştir, ya da Hz. Câbir defnedilen hanım sultanların baş ucuna bu servi ağacını dikmiştir.¹²⁴ Sefine, bu ağacın bir alâmet-i mahsûsa olarak o zaman dikilmiş olabileceğini söyler fakat bin üç yüz sene kadar bir ağacın kalabilmesine pek ihtimal vermez.¹²⁵ İstanbul'daki zi-yâretgâhları gösteren eserlerde ise Dâye Hâtun'un makam-türbesi olarak burası gösterilir.¹²⁶ Bir inanca göre de bir Hıristiyan ermisi burada gömülüdür.¹²⁷

¹²⁰ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46.

¹²¹ Şapolyo, s. 180-181.

¹²² Bayrı, s. 142. Okan, s. 129. Hasircızade, s. 76-77; Araz, s. 276.

¹²³ İsmâîl Beyzâde, I, 120. Zincir ve servi ağacı hakkındaki efsaneler için bkz. Konyali, "Kiyameti Koparacak Zencir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50; 36/45-46; Mehmed Saîd, "Kiyamet Ne Vakit Kopacak", s. 42-44, Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 9-11.

¹²⁴ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 201, 295.

¹²⁵ Vassâf, III, 355.

¹²⁶ Cemalettin Server'in notu, Revnakoğlu Arşivi, 36/28; Tanman, "Sünbul Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; N.Yılmaz-C.Yılmaz, s. 295; Konyali, "Kiyameti Koparacak Zencir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50. Dâye Hâtun türbesinin mimari özellikleri için bkz. N. İslî, s. 82.

¹²⁷ And, s. 61.

Bu servi ağacı dallarına sarılmış olan bir zincir sebebiyle bu adla anılmıştır. Evliyâ Çelebi'nin dahi Zincirli Servi şeklinde andığı bu ağacın dikildiği tarih ve üzerindeki zincirle ilgili efsanevî bazı hikâyeler anlatılır. Müslümanlar açısından bu ağacın bulunduğu mahalli ehemmiyetli kılan ise Sünbül Efendi'nin burada Hz. Peygamber'in rûhâniyeti ve Hızır'la mülâki olduğunu kabul edilmesidir.¹²⁸ Zincir şu anda Belediye Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.¹²⁹

Koca Mustafa Paşa Câmii'nin üzerinde yükseldiği mahal İstanbul kuşatmaları neticesinde çok sayıda sahâbînin ve müslümanın şehîd düşüğü ve medfun olduğu mânevîyatı yüksek bir yer olarak kabul edilir. Dolayısıyla Çifte Sultanlar türbesinin de etrafında sahâbî mezarlarının olduğu söylenir.¹³⁰ Evliyâ Çelebi'ye göre sahâbîler câminin çevresinde medfun oldukları için bu câmide olan rûhâniyet başka hiçbir câmide yoktur.¹³¹

Hz. Hüseyin'in de Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında Yezîd'in komutasında gönderilen orduya¹³² katılarak İstanbul'a geldiğine dair bir bilgi mevcuttur.¹³³ Bu sebeple Hz. Hüseyin'in burada bir makâmı olduğu kabul edilir. Ahmed Rif'at, İstanbul'daki ziyâretgâhlar arasında Koca Mustafa Paşa Câmii'nde Makâm-ı İmam-ı Hüseyin şeklinde bir yerden bahsetmektedir.¹³⁴ 10 Muharrem'de câmide yapılan anma merâsimleri bu hususla da irtibat-

¹²⁸ Vassâf, III, 355; Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 303.

¹²⁹ bkz. Revnakoğlu Arşivi, 36/45.

¹³⁰ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 303.

¹³¹ Evliyâ, I, 32, 126, 150, 151; Bayrı, *İstanbul*, s. 99-101.

¹³² Araplar İstanbul'a beş sefer düzenlemişler, bunlardan ikisiinde şehir ciddî bir şekilde muhasara edilmiştir. İlk sefer Muâviye'nin hilâfetinde 49, 50 veya 51 senesinde gerçekleşmiştir. O sırada IV. Konstantinos Pogonat imparator idi. Arkadan Yezîd ile yardım gönderilmiş, ancak kuşatma başarısız olunca geri dönülmüştür. bkz. Marius Canard, "Tarih ve Efsâneye Göre Arapların Seferleri", (trc. İ. Hâmi Dânişmend), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), ss. 213-259, s. 213; Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe Dönemi İstanbul Seferleri", VII. *Eyüpsultan Sempozyumu*, s. 132-137, s. 136-137.

¹³³ M. Asım Köksal, *Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*, Akçağ, Ankara 1979, s. 20; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58.

¹³⁴ Ahmed Rif'at, I, 150.

landırılır.¹³⁵ Muâviye b. Ebû Süfyân'ın İstanbul seferi ile ilgili bilgi kaynaklarda aynı ifade ile nakledilmiştir. Bu ordunun komutanı Yezîd b. Muâviye'dir. Taberî'de (310/923) yer alan bilgide bu orduya İbn Abbâs, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de iştirak ettikleri haber verilir. Aynı bilgi İbnü'l-Cevzî (597/1201) ve İbnü'l-Esîr (630/1233) tarafından ve sadece Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin adı zikredilerek ez-Zehebî (748/1348) tarafından da tekrarlanır. Bu rivayette İstanbul seferine çıkan sahâbî arasında Hz. Hüseyin'in adı zikredilmez.¹³⁶ Hz. Hüseyin'in hal tercumesini veren bazı kaynaklarda ise Hz. Hüseyin'in, Yezîd'in komutan olduğu orduda Kostantiniyye'ye sefere çıktıgı bilgisi yer almaktadır.¹³⁷ O günkü şartlar düşünüldüğünde Hz. Hüseyin'in İslam ordusuna katılmasına mâni bir durum yoktur. Ancak katılmış olsaydı böyle bir bilginin kesinlik kazanmış olması gerekirdi. Dolayısıyla Hz. Hüseyin'in İstanbul kuşatmasına iştirak ettiğine dair haberi ihtiyatla karşılamak daha makul görülmektedir.

Câmi ve tekkenin Ehl-i beytle irtibatlandırıldığı bir diğer nokta Sünbül Efendi'nin seyyid oluşu konusudur. Dergâhin sekizinci şeyhi Seyyid Mehmed el-Eyyûbî (v. 1628) den itibaren 1924'e kadar ki şeyhlerin hepsi seyyid lâkabını taşır.¹³⁸ Ancak Sünbül Sinân'ın seyyid olduğuna dair bir bilgi ve işaret mevcut değildir. Belki de bu düşüncenin tesiriyle Niyâzî Mîsrî'nin şeyhi Sinân-ı Ümmî'nin, Sünbül Sinan için yazdığı şiirin ilgili kısmı farklı olarak iki şekilde aktarılmıştır. Buna göre bazı eserlerde,

¹³⁵ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58.

¹³⁶ Taberî, *Târîh*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-XI, Beirut ts., V, 232; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, thk. Süheyl Zekkâr, I-X, Beirut 1995, IV, 47; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Halil Me'mun Şîha, I-IX, Beirut 2002, III, 401; Zehebî, *Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî, I-, Beirut 1989, IV, 21.

¹³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dîmaşk*, Beirut 1995, XIV, 111; İbnü'l-Adîm, *Buğyetii't-tâleb*, thk. Süheyl Zekkâr, Beirut, VI, 2562; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ramazan Abdü't-tevvâb, Wiesbaden 1979, XII, 423; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdül-lah et-Türkî, Cidde 1998, XI, 477.

¹³⁸ Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106.

*Ceddi, evlâd-ı Resûle muttasıl
Ruhu, onlardan degildir munfasıl¹³⁹*

şeklinde nakledilen şiir Sefine de,

*Kabri evlâd-ı Resûle muttasıl
Rûhu onlardan değil munfasıl¹⁴⁰,*

şeklinde verilmektedir.

Önceki beyitte geçen ced kelimesi Sünbül Efendi'nin Hz. Hüseyin'in soyundan olduğunu açıklamaktadır. Ancak Vassâf'ın aktardığı aynı beyitte ced kelimesinin yerinde kabir kelimesine yer verilmiştir ki mânâ olarak doğru olan budur. Zira Sünbül Sinan'ın neseben seyyid olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla Sünbül Efendi'nin hanım sultanlara gösterdiği ilgiyi seyyid olmasıyla değil Ehl-i beyt muhibbi oluşuyla bağlantılı görmek daha isabetlidir. Molla Murad, bu hususu şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

*Bende-i Âl-i abâ olduğuna oldu delil
Bâşı ucunda yaturlar hânedân-ı duhterân
Bir delilim de budur aşr-i Muharrem'de anın
Câmi'inde cem olub mâtem ederler âşikân.¹⁴¹*

Çifte Sultanlar türbesi hakkında ileri sürülen farklı bir yorum ise bu mezarın, İstanbul'un fethinden önce burada defnedilmiş olan bir Hıristiyan ermişе ait oluşu yönündedir. Bu görüşün sahibi Hasluck, II. Mahmud dönemindeki keşifle bu kabrin Hz. Hüseyin'in kızları Fâtima ve Zeyneb'in uydurma mezarları hâline getirildiğini söylemektedir. Ona göre hem kilise câmiye dönüştürüülerek hürmete lâyık bir müslüman an'aneye kavuşmuş, hem

¹³⁹ Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, s. 349; Cahit Baltacı, *Üç Allah Dostu*, İstanbul 1982, s. 22.

¹⁴⁰ Vassâf, III, 383.

¹⁴¹ Fevziye Abdullah Tansel, "Gül-baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet Molla Murad Divân'ı ve Sünbül Sinan", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (1968), ss. 68-78, s. 77.

de buraya yerleşen müslüman dervişler, daha önce kilisede câri olan şifâ mucizelerini kendi elliyle devam ettirmiştir.¹⁴²

Sonuç

Koca Mustafa Paşa Külliyesi dinî, tasavvufî, tarihî ve kültürel açıdan birçok önemli hususiyeti bünyesinde taşıyan seçkin bir mimarî manzûmedir. Kilise iken câmiye çevrilmiş olması onun bir taraftan ibadethane olarak zaten sahip olduğu câzibeyi devam ettirmesini sağlamış, diğer taraftan fethi temsil eden alemlerden biri olmasına yol açmıştır. Burada şehrın dokusuyla uyumlu, câmi merkezli yeni bir mahalle kurulmuştur. Câmi, etrafına eklenen yapılar ve çevredeki yerleşim başlangıçtan itibaren Anadolu'nun esinleriyle şekillenmiştir. Külliye bu mânevî havası ile halkın yanısıra sultanların, sûfîlerin, san'atkârların, şâirlerin ve edîblerin ilgi odağı hâline gelmiştir.

Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin ayrılmaz parçası olan Çifte Sultanlar türbesi açısından meseleye bakıldığından üzerinde durulması gereken nokta burada medfun olanların Hz. Hüseyin'in iki kızı olmasının imkânı meselesidir. Bilindiği üzere kaynaklarda Hz. Hüseyin'in iki kızının İstanbul'a geldiklerine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu iki hanım şahsiyetin İstanbul'a gelişlerini hikâye eden menkibenin kaynağının İmam Süyûtî'nin risâlesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu risâlenin aslinin bulunmayışı, menkibenin çıkış noktası ve ortaya konuþ biçimini konusunda bilgi sahibi olmaya imkân vermiyor. Dolayısıyla türbe hakkında bilinenler bu menkibe odaklı nakillerden ibaret görülmektedir. Zaman içerisinde bu menkibe halkın muhayyileinden tezahür eden farklı hikâye parçacıklarının da eklenmesiyle daha da zenginleşmiştir.

Bugün Çifte Sultanlar türbesini değerlendirdirken bu türbenin söz konusu şahsiyetlere aidiyetine dair fikir beyan etmekten ziyade türbenin taşıdığı iki anlam ve temsil ettiği iki düşünce üzerinde durmak gerekir.

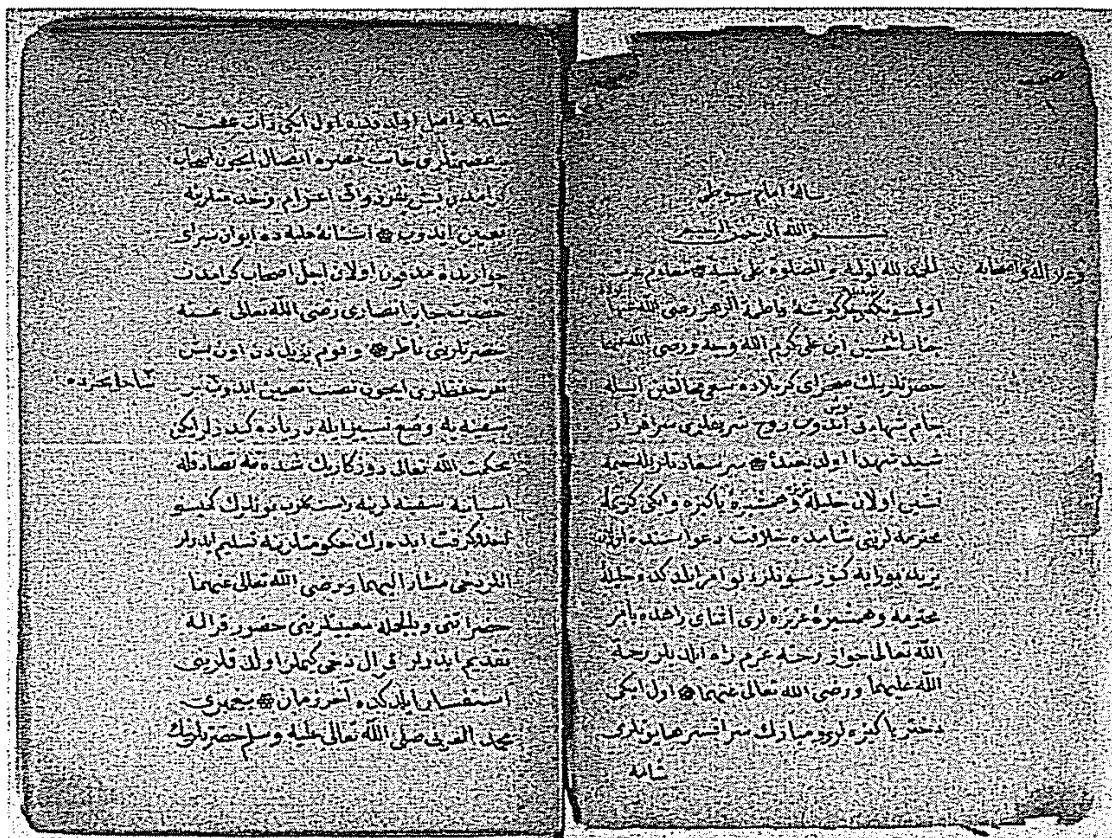
---

¹⁴² Hasluck, I, 17-18; II, 729.

Öncelikle bu türbe Hz. Hüseyin'in iki kızına ait bir makam olma keyfiyetini taşımaktadır. Çifte Sultanlar türbesinin bütün müslümanlar tarafından muteber kabul edilen şahsiyetlere âidiyeti, evliyâullâhın keşfi ile yerinin belirlenisi, asırlardır hâcet duâlarıyla iltica edilen bir penâh oluşu, bu makâmin kadîm ve makbûl bir ziyâretgâh olduğunu göstermektedir. Bu şekliyle müslüman coğrafyadaki diğer makam-târbelerle özdeleşmektedir. Böylece bu makam sâhipleri fâtihalarla yâd edilmekte ve hâtıraları canlı tutulmaktadır.

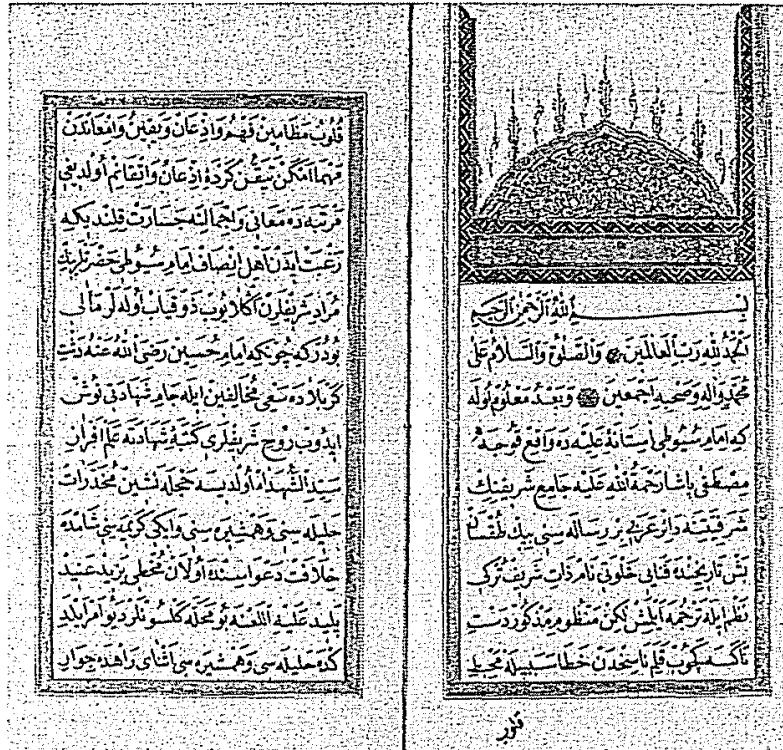
Diğer taraftan bu türbe Hz. Hüseyin'in iki kerîmesinin şahsı etrafında şekillenen bir tarih ve kültür hamûlesini bugüne taşıyarak Hz. Peygamber'in Ehl-i beytini temsil etmesi bakımından önemlidir. Bu târbeye yönelen mü'minler aynı zamanda peygamberlerinin ailesine duydukları muhabbeti de dile getirmişlerdir. Menkîbeye göre hanım sultanların İstanbul'a gelişleri Kerbelâ hâdisesi sonucu olduğu için ayrıca bu türbe Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duyulan acı ve üzüm de remzi kabul edilmiştir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'e ve ailesine revâ görülen zulüm ve hayâsılığı hiçbir zaman unutmayan müslümanlar, bu türbe sebebiyle 10 Muharrem'de burada biraraya gelerek okudukları mevlid ve mersiyelerle beş asırlık bir an'aneyi sürdürmektedirler. İmam Süyûtî'nin risâlesinin tercümesi olan Türkçe risâlelerin ana fikri de bu duygular ve düşünceleri destekler mahiyettedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Tahsin Ünal ve Süheyl Ünver'in ifade ettikleri gibi bu türbenin Hz. Peygamber'in torunlarından iki seyyidin istirahatgâhı oluşuna gösterilen tevâtür mertebesindeki kabul ve ihtiram bu türbenin hakîkatini aksettiren bir delildir. Her şeyden önemlisi bu türbe, Hz. Peygamber'e ve ailesine duyulan en üst derecedeki sevgi ve saygının makarrı olarak Koca Mustafa Paşa semtine ve İstanbul'a yurulmuş bir mühürdür.

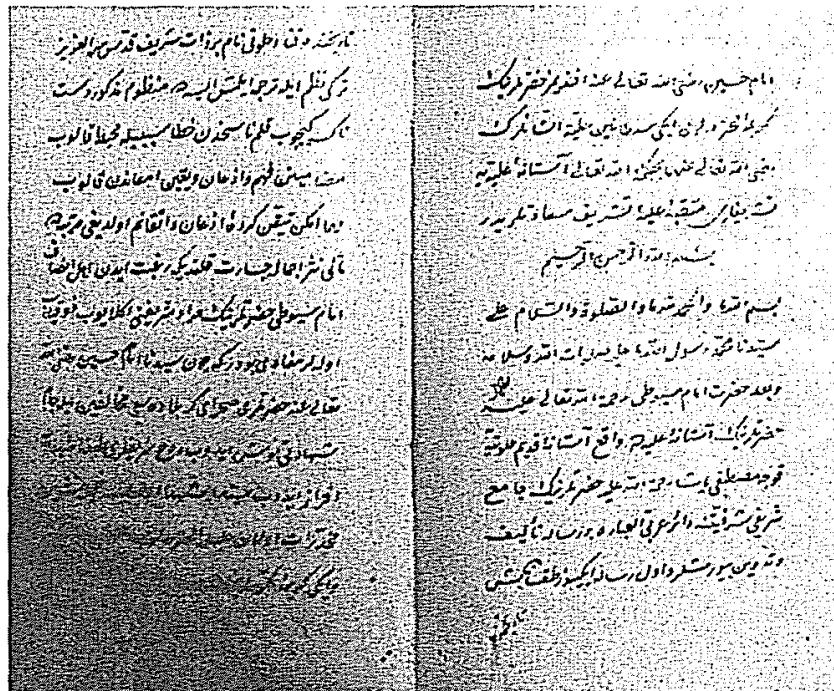

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi 1228

Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed Nr. 3608

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4

Atatürk Kütüphane-i Osmân Ergîm Yazmaları 331/5

